

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

Michal Kušnierik

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOSOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**VELKÁ HOSPODÁŘSKÁ KRIZE (1929) A JEJÍ VLIV NA
HOSPODÁŘSKÝ A POLITICKÝ ŽIVOT LATINSKÉ AMERIKY**

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

Autor práce: Michal Kušnierik

Studijní obor: Španělský jazyk pro evropský a mezinárodní obchod

Ročník: 3.

2010

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích, dne 20. května 2010

.....
Michal Kušnierik

Poděkování:

Děkuji panu Mgr. Pavlu Markovi Ph.D. za odborné vedení, rady, pomoc a průběžné konzultace, poskytnuté během vypracování bakalářské práce. Dále bych chtěl poděkovat slečně Mgr. Marcele Sáňkové za gramatickou a jazykovou korekturu této práce.

ANOTACE

Předložená bakalářská práce zkoumá dopad Velké hospodářské krize z roku 1929 na hospodářský a politický život v Latinské Americe. První část práce pojednává o kořenech vzniku Světové ekonomické krize ve Spojených státech amerických. Následující části se již věnují konkrétním dopadům krize v Latinské Americe. Autor přibližuje ekonomickou situaci latinskoamerických zemí před vypuknutím deprese a ukazuje různé přístupy k řešení jejich následků. Mezi ně patřila buď aktivní ekonomická politika, která se vyznačovala státními zásahy do ekonomiky nebo pasivní hospodářská politika, jež spočívala ve vyčkávání. Byla to tedy politika nevměšování se. Třetí a zároveň poslední část se zaměřuje na politické dopady Velké hospodářské krize, především pak na podobu státního zřízení jednotlivých latinskoamerických zemí. Pojednává o nárůstu pravicově – populistických vojenských diktatur, o objevování myšlenek komunismu či o úpadku demokracie.

ABSTRACT

The Bachelor Thesis entitled 'The Great Depression (1929) and Its Influence on Political and Economic Life in Latin America' is split into three main chapters and six sub-chapters. The first chapter discusses the roots of the world economic crisis in the United States of America which played the key role in Latin American countries. The second chapter is entitled 'Economic Consequences of the World Depression' and deals with the economic situation before the start of the "Big Crack". It primarily highlights different approaches to addressing the consequences of the crisis, including a proactive economical policy and a passive economic policy. The former relied on government regulation of the economy, while the latter was based on the policy of non-interventionism. The third last chapter is focused on political impacts of the Great Depression, in particular those affecting the shape of the state system. This section examines the rise of right-wing populist military dictatorships, the emergence of ideas of communism and the decline of democracy.

OBSAH

ÚVOD	8
1. Kořeny a počátek Velké hospodářské krize ve Spojených státech amerických	9
2. Hospodářské důsledky Velké deprese	13
2.1. Ekonomiky latinskoamerických zemí před Velkou hospodářskou krizí	13
2.2. Hospodářské důsledky krize pro země s direktivními zásahy státu do ekonomiky	24
2.3. Hospodářské důsledky krize pro země s pasivní politikou zásahů státu do ekonomiky	29
3. Politické dopady krize na podobu státního zřízení	34
3.1. Pravicové vojenské diktatury	34
3.2. Vláda levice aneb latinskoamerický komunismus v praxi	41
3.3. Vratká demokracie	45
ZÁVĚR	50
RESUMEN	53
POUŽITÉ ZDROJE A LITERATURA	57
PŘÍLOHY	59

ÚVOD

Hlavním tématem bakalářské práce je Velká hospodářská krize v roce 1929, se zaměřením na země Latinské Ameriky. Samotný pojem „krize“ nebo též jinými slovy „deprese“ i v současné době vzbuzuje mnoho obav mezi lidmi. O propadu v ekonomii nebo nezaměstnanosti lidé slyší na každém kroku a přímo či nepřímo pocítují její přítomnost. Historické události nám slouží k tomu, abychom se z nich poučili a zároveň nezapomínali, že se některé z nich mohou opakovat.

Zájem o Latinskou Ameriku, o její historii, kulturu či politiku přivedl autora k tématu Velké deprese z roku 1929. Zatímco existuje poměrně velké množství českých publikací o krachu na americké burze a projevech krize v USA a na evropském kontinentu, jakoby se zapomínalo přinášet zprávy o vývoji krize ve státech Latinské Ameriky. Pokud se přeci jen z této oblasti něco dovídáme, pak pouze okrajově. Zlomky událostí přináší například Jiří Chalupa¹.

Tato práce proto nabízí širší pohled na situaci v období třicátých až padesátých let 20. století v Latinské Americe a odkrývá průběh krize a její dopady v oblasti ekonomické a politické v některých státech tohoto kontinentu. Rozdělena je na tři hlavní kapitoly a šest menších podkapitol.

V první kapitole se autor bude zabývat kořeny a počátkem Velké hospodářské krize ve Spojených státech amerických. Kolébkou ekonomických problémů se stala právě tato velmoc, která navíc do značné míry ovlivňovala život obyvatel v Latinské Americe. V této části bude podrobně popsáno, jaké události předcházely a vedly k tzv. Černému čtvrtku ze dne 24. října 1929.

Následující část práce bude pojednávat o konkrétních hospodářských důsledcích krize v latinskoamerických republikách. Autor zde vyhodnotí stav ekonomik latinskoamerických zemí před rokem 1929 a přiblíží hlavní přístupy k řešení následků krize.

V poslední, třetí kapitole autor zhodnotí politické dopady krize, tedy její vliv na podobu státního zřízení. Bude se věnovat pravicovým vojenským diktaturám a vlivu ekonomické krize na růst oblíbenosti fašistických tendencí, vztahům Latinské Ameriky ke komunismu v období třicátých až padesátých let 20. století i složité cestě latinskoamerických zemí k demokratickému systému.

¹ Jiří CHALUPA, *Dějiny Argentiny Uruguaye Chile*, NLN, Praha 2002.

1. Kořeny a počátek Velké hospodářské krize ve Spojených státech amerických

V současné době je slovo krize skloňováno více než kdy jindy. A ani ve třicátých letech 20. století tomu nebylo jinak. Velká hospodářská krize nebo Světová hospodářská krize či Velká deprese, jak je někdy nazývána, nezačala v říjnových dnech roku 1929, nýbrž již o několik let dříve. Jelikož ekonomika Spojených států se již ve dvacátých letech 20. století stala nejdůležitější ekonomikou světa, je proto vhodné začít právě u ní. A to především z důvodu, že její vliv na světovou ekonomiku byl obrovský a její dopady se o to více promítaly do ekonomik zemí Latinské Ameriky.

Dne 11. srpna 1928 Herbert Hoover ve svém oslavném projevu, kdy přijímá kandidaturu na prezidenta Spojených států na stadionu ve Stanfordu, před více než šedesáti tisíci spoluobčany potvrzuje své přesvědčení, že: „(...) *Jedna z nejstarších a možná i z nejušlechtilejších lidských tužeb bylo odstranění chudoby. Chudobou rozumím útlak, kterému jsou podrobeni ti, kteří chtějí pracovat, ale trpí podvýživou, zimou, neznalostí a strachem ze stárnutí. V Americe jsme dnes nejbližší konečnému vítězství nad chudobou, než kdy byl kterýkoliv jiný stát v historii. Azyl pro chudé zde vymizí. Dosud jsme tohoto cíle nedosáhli, ale pokud se nám dostane příležitosti pokračovat v politice rozvíjené během těchto posledních osmi let, brzy s pomocí Boha budeme moci spatřit den, ve kterém chudoba bude vyhnána z našeho národa. Není lepší záruky proti chudobě, než dát každému práci. Takový je první cíl hospodářské politiky, kterou propagujeme.*“² Takto vzletná slova si pozdější prezident Hoover mohl dovolit pouze s vědomím, že ekonomický růst posledních deseti let byl téměř nezastavitelný. Proto se mohlo většině lidí včetně prezidenta Hoovera zdát, že je toto tempo nezvratné.

Jednou z mála významných osobností tehdejší doby, která si dovolila upozornit v době rozkvětu ekonomiky na to, že po růstu může následovat též pád, byl prezident newyorské burzy Edward H. H. Simmons. Na setkání členů Pensylvánské západní společnosti inženýrů v Pittsburgu prohlásil: „*Nemůžu jinak než zásadně popřít prohlášení, která slyším v těchto momentech. Potvrzují, že žijeme v ráji imbecilů, neboť míra nasycení byla již dosažena v průmyslu a ve financích a poté, co dosáhla vrcholu, musí nezbytně americká prosperita couvnout a snížit se v budoucnosti.*“³ Americká společnost ještě nebyla připravena na jakýkoliv úpadek a ani si ho nechtěla připustit. Kritika se přijímala značně nelibě, protože ohrožovala americký sen, který si občané

² Jean HEFFER, *La gran depresión*, NARCEA S.A., Madrid 1982, s. 15.

³ Tamtéž, s. 15 – 16.

nechtěli dát vzít.

Abychom mohli lépe porozumět začátku Velké hospodářské krize ve Spojených státech, je třeba charakterizovat období prosperity, které předcházelo krizi. Vzestup hrubého domácího produktu o padesát procent za pouhých devět let v období 1921 až 1929 byl doprovázen velmi vysokou mírou investic. Ty byly spojeny se čtyřmi hlavními faktory. První představoval dlouhotrvající poptávku po výrobních prostředcích nutných k překonání zpožděného ekonomického růstu v době první světové války. Druhým faktorem byla mimořádná expanze automobilismu. V této Zlaté éře, jak ji někdy občané Spojených Států nazývají, se počet automobilů zvýšil z 10,5 milionů kusů v roce 1921 na 27 milionů v roce 1929. A tím ohromující čísla nekončila. V roce, kdy začala Velká deprese, se dokonce vyrobilo přes 5 miliónů vozidel! Tuto cifru se USA podařilo překonat teprve o dvacet čtyři let později v roce 1953. Rekordní výroba měla samozřejmě i pozitivní dopad na zaměstnanost. Třetím faktorem se stal rychlý rozvoj nových odvětví průmyslu – produkce elektřiny se zvedla z 53 miliard na 117 miliard kilowatthodin mezi lety 1921 až 1929; telefonní síť společnosti Bell se rozšířila ze 45 na 112 miliónů kilometrů; v roce 1922 bylo vyprodukováno 100 tisíc rádií, v roce 1929 jich sjelo z výrobních linek továren již 4,4 miliónu kusů; chemický průmysl jako i těžba ropy a zemního plynu byly na nebývalém vzestupu. Čtvrtým a posledním faktorem byl rychlý technologický rozvoj, který zvyšoval průmyslovou produkci o 70 procent mezi lety 1919 a 1929.⁴

Všechny tyto proměny posilovaly již tak mohutnou poptávku po výrobních prostředcích a také přispěly ke stabilitě cen. Bohužel, výše platů neměla takovou rychlost jako výdělků, které přinášela výroba. Vyhlídka na zisk dodávala podnikatelům ještě větší odvahu, a proto neváhali navýšit své investice.⁵

Kromě přeinvestování, které hnalo ceny akcií vzhůru, zde působili také další činitelé, kteří předcházeli krachu newyorské burzy. Mezi ně patřilo celkové snížení stavebních prací, demografický propad a pokles cen surovin. Jak již bylo řečeno, závěr dvacátých let 20. století znamenal též konec prosperity ve stavebnictví. Výstavba domů a bytů měla velké zpoždění zapříčiněné první světovou válkou. Stavební sektor musel uspokojit různorodou poptávku a také nové potřeby způsobené rozvojem bydlení ve vzdálených oblastech od měst. Rok 1925 se dá označit jako vrchol stavebního boomu, který dosáhl množství 937 tisíc započatých staveb. Jak již prohlásil Edward H. H.

⁴ Jean HEFFER, *La gran depresión*, NARCEA S.A., Madrid 1982, s. 73.

⁵ Tamtéž, s.73.

Simmons, že po vzrůstu zpravidla následuje propad, ani ve stavebnictví tomu nebylo jinak. Od roku 1926 se již trh s nemovitostmi začal paralyzovat, protože nabídka mnohem více převyšovala koupěschopnou poptávku.⁶

Také demografická situace se ve Spojených státech na začátku dvacátých let vyvíjela záporně. Bylo to zapříčiněno víceméně dvěma fakty. Mezi první patřila imigrační politika. V roce 1921 a 1924 vešly v platnost zákony, které značně omezovaly příliv nových imigrantů. Druhým faktem byl pokles natality. Mezi cenzy v letech 1920 a 1930 se americká populace zvedla ze 105,7 na 122,8 milionů obyvatel, což znamenalo průměrnou roční míru růstu počtu obyvatelstva o 1,5 procenta. Avšak tento průměr v sobě skrýval závratně rychlý pokles míry přírůstu obyvatelstva. V roce 1923 byla natalita 1,7 procenta, v období Velké deprese roku 1929 již pouze 1,1 a v roce 1934, kdy byla světová krize již značně rozběhnuta, klesla dokonce na 0,6 procenta!⁷

V důsledku světové nadprodukce se ceny některých surovin propadaly již několik let před rokem 1929. Tento propad postihl zejména tzv. „periferní“ země, tedy země, které se nacházely mimo hlavní ekonomické zóny. Na rozdíl od „periferních“ zemí tyto ekonomické zóny měly diverzifikované příjmy státního rozpočtu a byly industrializované. Patřily mezi ně především země Západní Evropy a Severní Ameriky. Mezi periferní země, jejichž ekonomiky závisely někdy pouze na vývozu jedné konkrétní suroviny, se řadila většina zemí Latinské Ameriky. Právě jejich konkrétní situací se budou zabývat následující kapitoly.⁸

Mezi nejvýraznější znaky, které předcházely pozdějšímu kolapsu ekonomiky patřil nebyvalý nárůst spekuláčních obchodů s cennými papíry. Zisky z burzovních spekulací podstatně rozšířily americkou střední vrstvu o nové zbohatlíky, kteří chtěli mít životní standard odpovídající jejich nově nabytému postavení. Burzovní indexy do roku 1928 zhruba odpovídaly vývoji reálných hospodářských ukazatelů. Oproti tomu rok před začátkem krize trh s cennými papíry zcela ztratil kontakt s ekonomickou realitou. Z tohoto důvodu burza přestávala plnit funkci ukazatele ekonomického vývoje a poskytovala protichůdné informace, jež byly v naprostém rozporu s údaji vypovídající o prudkém hospodářském ochlazení. Extrémní optimismus investorů spolu s uměle přiživovaným spekuláčním bohem šroubovaly ceny akcií do nebezpečných výšek. Průběh roku 1929 mohl tak předznamenat pouze jedinou cestu - zabřednutí do Velké

⁶ Jean HEFFER, *La gran depresión*, NARCEA S.A., Madrid 1982, s. 73.

⁷ Tamtéž, s. 74.

⁸ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la periferia en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 365.

hospodářské krize.⁹

Její částečné příznaky se objevily již na přelomu jara a léta. Ekonomika stagnovala a průmyslová výroba klesala stále rychleji. Podobně na tom byly i výtěžky obyvatel a cenová hladina. Nafukující se spekulativní bublina bohužel tyto nepříznivé známky částečně překrývala, neboť díky stoupajícím ziskům z burzovních obchodů osobní příjmy stále rostly. Veřejnost nijak nereagovala na upozornění některých ekonomických odborníků, jakým byl například v předešlých řádcích zmiňovaný Edward H. H. Simmons. Společnost přirozeně očekávala pokračování ekonomického růstu. Burza doslova hltala sumy a sumy peněz. Tím se obohacovaly milióny Američanů, jejichž bohatství bylo představované cennými papíry, využívanými jako ručení k půjčkám na spotřební zboží. Příliš mnoho lidí se stalo závislých na dalším nafukování této spekulativní bubliny. Další růst však pouze znamenal oddálení pádu do propasti, který byl na konci léta 1929 nevyhnutelný.¹⁰

Vratká burza dosáhla svého maxima v polovině září. To už však velká část zahraničních investorů a různých spekulantů stahovala své investice a newyorská burza dostávala již jen samé špatné zprávy. Stejný psychologický princip, který burzu táhl roky vzhůru, ji nyní torpédoval ke dnu. Existující regulační orgány byly ochromeny a prakticky neměly žádný nástroj, jímž by mohly hrozivý krach být jen zmírnit.¹¹

Ačkoliv říjnové dny byly plné špatných zpráv, jeden z nich se stal zlomovým. Když se obchodníci newyorské burzy probouzeli ve čtvrtek 24. října 1929, ještě netušili, jak Černý čtvrtek jim nastává. Během jediného dne změnilo majitele nevídaných téměř třináct milionů akcií. Tím byl ustanoven absolutní historický rekord. Zástupci velkých institucionálních investorů se však nevzdali a vytvořili sdružení, které mělo pomocí masivních nákupů uklidnit ceny a odvrátit klesající trend. Kapitálový trh to však nechalo ledově klidným a na tuto akci vůbec nereagoval. Dalším smutným rekordním dnem se stalo úterý 29. října. Po pondělním výprodeji akcií bylo právě během dalšího černého dne - černého úterý prodáno přes šestnáct milionů akcií. To mělo za následek pokles hlavního indexu o třináct procent! Tento rekord v absolutním počtu zobchodovaných akcií byl překonán až v druhé polovině šedesátých let. Finanční ztráty byly obrovské - pouze během úterý se ztratilo patnáct miliard dolarů a do poloviny

⁹ Ladislav TAJOVSKÝ, „*Velká deprese*“ v *novodobých hospodářských dějinách*, in: *Velká deprese*. Sborník textů, Marek Loužek – Ladislav Tajovský, CEP, Praha 2004, s.79.

¹⁰ Tamtéž, s. 80.

¹¹ Tamtéž, s. 80.

listopadu pak celkem na 30 miliard tehdejších dolarů.¹²

Toto dvojí zhroucení newyorské burzy v rozmezí pěti dnů je obecně označováno jako počátek Velké hospodářské krize. Bohužel faktem zůstává, že dané tvrzení je nepravdivé. Činitelé, kteří předcházeli zhroucení newyorské burzy byli podstatně dlouhodobějšího charakteru a začali se objevovat již několik let před říjnem roku 1929. Chaos na newyorské burze byl pouze příznakem dlouhodobě se vršících problémů americké ekonomiky a akcelerátorem plíživých procesů, jejichž pravdivé příčiny se nacházely zcela jinde a měly mnohem složitější a komplexnější povahu.¹³

2. Hospodářské důsledky Velké deprese

2.1. Ekonomiky latinskoamerických zemí před Velkou hospodářskou krizí

Latinskoamerické země ve dvacátých letech 20. století rozhodně nepatřily k ekonomickým mocnostem světa, ba právě naopak - byly periferií světových ekonomik. Před krachem Wall Streetu v říjnu 1929 se řada z nich nacházela již několik let ve složité ekonomické situaci. Po úplném vypuknutí světové krize se jejich situace ještě dramatičtěji zhoršila.

Bezprostředním důsledkem vypuknutí první světové války byla citelná finanční krize v Latinské Americe. Banky se obávaly možného tlaku z Londýna, a tak začaly rušit půjčky a snižovat zálohy. Nejvýznačnějším následkem tohoto chování se stala panika a nedostatek finanční hotovosti. Avšak podle spisů Celsa Furtada a Ekonomické komise pro Latinskou Ameriku (CEPAL – Comisión Económica para América Latina) začátek války znamenal i pozitivní pobídku pro růst průmyslu v Latinské Americe. Dalším důležitým stimulem, který vyprovokovala válka, bylo rozšíření aktivit menších opravárenských dílen, a tím i vytvoření základny pro začínající sektor výrobních prostředků. Z předcházejících faktů tedy vyplývá, že průmyslová produkce se urychlila o 8 až 9 procent ročně. Bohužel tento nárůst se týkal především rozvinutějších zemí jako Brazílie, Chile nebo Uruguaye, které měly již před první světovou válkou relativně dobrou průmyslovou infrastrukturu s výraznější kapacitou produkce.¹⁴

Některé latinskoamerické ekonomiky využívaly dovoz ze Spojených států a v

¹² Ladislav TAJOVSKÝ, „Velká deprese“ v *novodobých hospodářských dějinách*, in: Velká deprese. Sborník textů, Marek Loužek – Ladislav Tajovský, CEP, Praha 2004, s.81.

¹³ Tamtéž, s. 81.

¹⁴ Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 115-116.

menší míře i z Japonska. Například státy ze západního pobřeží Jižní Ameriky jako Peru a Kolumbie měly během první světové války důležité obchodní kontakty s USA, díky nimž se mohly rychleji rozvíjet. Proto nebyly pobízeny k nahrazení dovozu svojí vlastní produkcí, jako tomu docházelo například v Brazílii. Předpokládalo se, že obdobný princip, který byl užit v Peru a Kolumbii, by mohl fungovat i v Mexiku. Zde však negativně zasáhly události spojené s mexickou revolucí a způsobily pouze to, že se úroveň výroby v manufakturách v roce 1920 vyrovnala úrovni z roku 1910.¹⁵

Zcela jiná situace panovala v Argentině. Jednalo se o zemi s velkou rozlohou a relativně rozvinutým průmyslem. Obchodní vztahy mezi Argentinou a USA byly velmi slabé, jelikož hlavního obchodního partnera Argentiny představovala Velká Británie. Důležitým faktem zůstávalo, že průmyslová produkce země se v roce 1918 zvedla oproti roku 1914 pouze o 9 procent. Bylo to zřejmě způsobené pomalým růstem vnitřní poptávky a vysokými zásobami, které Argentina vlastnila na začátku první světové války. Poptávka patřila k nejdůležitějším faktorům, jež ovlivňovaly hospodářské poměry latinskoamerických zemí ve dvacátých letech. Obecně vzato, průmyslníci nepřestávali věřit, že úspěch jejich podnikání závisel na růstu vývozního odvětví. Také je na místě uvést, že nárůst ochrany vnitřního trhu pomocí celních systémů nemohl kompenzovat předchozí poklesy. Proto bude pravděpodobně nejvýstižnější charakteristikou této dekády nedostatečná ochrana trhu.¹⁶

Další rozvoj průmyslové produkce způsobil fakt, že nikdy neexistovala v Latinské Americe koherentní průmyslová politika. K této skutečnosti se hlásí většina autorů (Donghi, Cardoso, Thorp), kteří zkoumali přesvědčivá fakta o zvyšování protekcionismu trhů. Nejvíce ochranářskou zemí Latinské Ameriky byla Uruguay. Navyšování celních poplatků se většinou stávalo výsledkem individuálních vyjednávání, též chybělo mnoho principů, které se dnes považují za standardní součást politiky průmyslu (poměrné půjčky, odborná příprava dělníků atd.). Nebylo proto překvapivé, že se v tomto období datoval začátek mnohých pozdějších problémů, kterými se staly příliš rychle se rozvíjející výrobní technologie a trend přijímání nových produktů a výrobních procesů z ciziny. Tehdejší pozorovatel se o daném postupu vyjádřil v tom smyslu, že se jedná o pouhé přijetí moderní technologie výroby, aniž by byl znám postup jejího vývoje. Zároveň neexistovala touha po inovaci či zdokonalení

¹⁵ Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 116.

¹⁶ Tamtéž, s. 116.

této technologie v Latinské Americe.¹⁷

V těžkých letech, které následovaly po první světové válce se tempo průmyslové produkce v Brazílii snižovalo. Tento pokles zapříčinila nízká poptávka po zbraních a dalších průmyslových produktech, které v dobách míru neměly své uplatnění. Nejhuře bylo poválečnou situací zasaženo textilní odvětví, a to hlavně tendencemi relativních cen. Ostatní průmyslové sektory vykazovaly o něco lepší výsledky, a proto můžeme hovořit o tom, že celkový trend v brazilské ekonomice i přes značné výkyvy zaznamenával permanentní nárůst. V Chile se úroveň růstu průmyslu v letech 1913 až 1918, tedy ve válečných letech, rovnala obdivuhodným 9 procentům. Čísla se však zhoršila, když mezi lety 1918 až 1929 klesla poptávka po chilských výrobcích a tudíž se roční míra růstu průmyslu propadla na průměrných 1,9 procenta. Situace v Peru také nebyla příznivá. Dokonce ani během první světové války, která v řadě jiných zemí pozitivně ovlivnila vývoj hospodářství, peruánský průmysl skoro nerostl nebo jen velmi mírně. Výjimkou se stala Argentina, jejíž zkušenost s exportem se zdála pravděpodobně nejúspěšnější. Skutečností ale zůstává, že sektor průmyslu během první světové války prakticky nevzrostl. Nicméně oživená poptávka společně s nemalým úsilím obyvatel dokázaly v letech 1917 až 1929 zvednout křivku růstu průmyslu z nulových hodnot až do průměrné roční výše 8 procent. Kolumbijský průmysl rostl také se značnou rychlostí, což částečně odráželo jeho předchozí menší rozvinutost.¹⁸

Chybějící koherentní průmyslová politika zapříčinila konec období rozvoje, který postihl méně důležité, ale i významnější ekonomiky Latinské Ameriky. Překvapujícím faktem však je, že elity v oblasti exportu prosazovaly podobný stupeň celní ochrany jako země, kde exportní ekonomika nehrála příliš velkou roli. K této taktice ochrany trhu se často uchýlovali vývozci, kteří raději upřednostňovali systém placení vyšších cel dovozci, než aby oni sami byli těmi, kteří by formou daní nahrazovali státu případný výpadek příjmů z těchto celních poplatků. Tímto chováním však ohrožovali své vlastní pozice. Chile a Brazílie patřila k zemím, kde se uvedená taktika vývozců uplatňovala.¹⁹

Země Latinské Ameriky neživil průmysl, ale hlavně zpracování primárních surovin a zemědělská produkce. Mezi hlavní vývozní artikly latinskoamerického

¹⁷ Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 119.

¹⁸ Tamtéž, s. 119.

¹⁹ Tamtéž, s. 120.

regionu patřilo ve dvacátých a třicátých letech 20. století nerostné bohatství - v Mexiku stříbro a ropa, v Chile to byl zejména ledek společně s mědí, ve Venezuele měď a ropa, v Bolívii cín a v Peru ropa. Hlavní vývozní zboží agrárního původu v Brazílii, Kolumbii, Guatemale, Costa Rice, Salvadoru a Nicaragui představovala káva, která zaujímal významnou roli v příjmech do státních rozpočtů těchto zemí. Z Argentiny se vyváželo nejvíce obilí, kukuřice a chlazené hovězí maso. Z Uruguaye se exportovalo maso a vlna. Mezi tzv. „banánové republiky“ můžeme řadit Panamu, Nicaragu, Costa Ricu a Guatemalu, kde většina produkce směřovala do Spojených států. V Ekvádoru se pěstovalo a vyváželo kakao. Důležitou složku národních příjmů tvořil také turismus v Mexiku a na Kubě, kde se hlavní klientelou stali turisté ze Spojených států. Kromě cestovního ruchu živil Kubu i vývoz cukru. Agrární průmysl v Peru se specializoval zejména na zpracování bavlny, která byla důležitým exportním produktem.²⁰

Jedním z hlavních odbytišť pro produkty z Latinské Ameriky byly metropolitní země Západní Evropy. Zde docházelo během dvacátých let k pomalému a dlouhodobému zbrzdění růstu poptávky po předmětech základní potřeby pocházejících právě z dovozu. Byl to důsledek několika následujících činitelů: demografické změny, snižující se výnosy z nabídky a vytvoření syntetických náhražek bavlny. V kontrastu s tím se v mnoha oblastech Evropy zrychlovala míra nabídky, a to díky technologickému pokroku, novým investicím do sociální infrastruktury (včetně dopravy) a ochraně zemědělství. Tyto změny v nabídce a poptávce vyvolaly dlouhodobý zmatek v cenové rovnováze. Zároveň byly signálem toho, že v brzké době dojde k radikálním otřesům ve zdrojích příjmů většiny latinskoamerických zemí.²¹

V letech 1913 až 1929 se v mnoha latinskoamerických zemích reálně snížila míra dovozu a vývozu. Jelikož podnikatelé a státní úředníci disponovali zkreslenými informacemi o stavu hospodářství, nemohli si uvědomit, v jak špatné situaci se latinskoamerické ekonomiky nacházely. Důsledkem toho Latinská Amerika nejen nepřizpůsobila svůj vnější sektor novým mezinárodním podmínkám, ale její závislost na exportu surovin se ještě více prohloubila.²²

První problém představovala krátkodobá nestabilita cen zboží, která skrývala dlouhodobé tendence. Tento defekt se objevil již před první světovou válkou, avšak ve

²⁰ Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 110.

²¹ Tamtéž, s. 248.

²² Tamtéž, s. 248.

dvacátých letech byl mnohem větší. Například v Chile se cenová nestabilita vývozu zdvojnásobila oproti úrovni z roku 1914 a kolísavost hodnot ve vývozu byla skoro pětikrát vyšší. Druhým odlišným příkladem byla Argentina. Oproti Chile měla pestřejší škálu zboží směřujícího na export. Avšak ani to jí nepomohlo k tomu, aby nestabilita vývozu ve dvacátých letech dosáhla úrovně jako v žádném jiném momentu historie této republiky.²³

Druhý problém se týkal neustálé poptávky po surovinách strategického významu, což trvalo hlavně v období prvních čtyř let po první světové válce. Aby byla nabídka surovin (ropa, měď, cín atd.) lépe kontrolovatelná, došly některé vlády latinskoamerických zemí k rozhodnutí, oficiálně podporovat severoamerické společnosti k masivnímu investování v Latinské Americe. Evropské země praktikovaly stejnou politiku státních pobídek ve svých koloniích a državách, což způsobovalo reálné nebezpečí nasycení světového trhu některými surovinami. Když tyto nové investice přišly jako záplava během druhé poloviny dvacátých let, v mnoha případech se již strategická poptávka snižovala a zásoby se začaly akumulovat. Na začátku rozkvětu burzy v roce 1928 se zvedly světové úrokové míry, náklady na udržení nahromaděných zásob drasticky stouply a zastavily i případné dodatečné nákupy.²⁴

Třetím problémem byla manipulace s cenami na klíčových trzích. Brazilský plán valorizace kávy, který znovu ožil ve dvacátých letech, zmenšil brazilskou nabídku a zvedl ceny. Naproti tomu jiní exportéři kávy, jako například Kolumbie, reagovali před zvýšením světových cen kávy rozšířením svých plantáží. Toto navýšení produkce mělo dopad jen několik málo let poté, když už byl v roce 1926 trh s kávou přesycený. Brazilci se pokusili zopakovat stejný experiment s kaučukem, ale jejich podíl na světovém trhu nepostačoval k tomu, aby měl výraznější účinek na ceny.²⁵

Čtvrtým problémem se stala slabost neexportního sektoru v mnoha latinskoamerických zemích. Jelikož ceny surovin, určené pro export dlouhodobě klesaly, jednou z myšlenek, jak tuto situaci vyřešit, představovalo zastavení jejich vývozu do zahraničí a hledání alternativního uplatnění na domácích trzích. Zmíněné řešení podmiňovala předvídatelnost dlouhodobých vývozních cen. Tato očekávání byla oprávněná zvláště v těch státech, kde proces průmyslového zpracování měl nadějný

²³ Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 249.

²⁴ Tamtéž, s. 249.

²⁵ Tamtéž, s. 249.

začátek. Bohužel, až do dvacátých let minulého století ušla většina latinskoamerických zemí jen několik málo kroků z dlouhé cesty k plošné industrializaci. Proto pouze hromadný pokles dlouhodobých cen, ke kterému došlo při Velké depresi v roce 1929, byl schopný přinést požadované přerozdělení zdrojů. V případě, že se objevily menší poklesy v cenové stabilitě, existovala možnost kompenzace prostřednictvím znehodnocení směnného kurzu, snížením daní na vývoz či příznivějšími podmínkami pro získání půjčky. Ve skutečnosti i ve třicátých letech byly některé z menších zemí připraveny použít těchto státních zásahů, než aby podstoupily změnu vývozních artiklů v oblasti exportu.²⁶ Během třetí dekády 20. století si většina latinskoamerických zemí zachovávala obdobnou charakteristiku producentů a exportérů zboží základní potřeby - trh s kávou pokračoval v pomalém růstu, trh s masem trpěl díky pomalému ekonomickému růstu Velké Británie ve dvacátých letech 20. století, která patřila k hlavním odbytištím Argentiny a Uruguaye. Tato situace postihovala více Uruguay než Argentinu, protože z celkového exportu veškerého zboží Uruguaye tvořil vývoz masa 33 procent a v případě Argentiny pouze 15 procent. Proto tyto země musely v první řadě čelit obměně struktury obchodu a politickým změnám ve světě.²⁷

Poslední problém spočíval v investicích, kde došlo k největším proměnám v období od první světové války až po začátek Světové hospodářské krize. Celkový podíl investic Spojených států v Latinské Americe se v mnoha případech zvýšil až o třicet procent. V porovnání se severoamerickými investicemi, které se závratně zvyšovaly, se britské stěží zvedaly. Další velké množství investic směřovalo do těžby (minerály a ropa) a do firem podnikajících ve veřejných službách. K vůbec největším investicím na světě v oblasti těžby se investoři ze Spojených států odhodlali v Chile.²⁸

Se zvyšováním investic Spojených států v regionu Latinské Ameriky také vzrůstala obchodní výměna. Pokrok, kterého USA dosáhly během první světové války se ještě více upevnil ve dvacátých letech 20. století. Jejich konkurenční výhoda byla posílena zejména novými dynamickými produkty této dekády – jednalo se především o automobily. Toto způsobilo změny v obchodních vztazích a vytvořilo nové napětí v rovnováze. Jako nejlepší příklad lze uvést Argentinu a její obchodní vztahy se Spojeným Královstvím, jimž se budeme podrobněji věnovat v kapitole o hospodářských

²⁶ Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 249-250.

²⁷ Tamtéž, s. 109.

²⁸ Tamtéž, s. 105.

důsledcích krize pro země s pasivní politikou zásahů státu do ekonomiky.²⁹

V latinskoamerických zemích přinášel zahraniční kapitál i svá silná pozitiva. Některé vlády projevovaly velké úsilí, aby přilákaly zahraniční kapitál a to například z důvodů vysoké nezaměstnanosti. Pro zajištění zahraničních investic bylo nutné ekonomiky na to předem připravit. Potřebnou změnu si vyžádal především bankovní a finanční sektor. Druhá dekáda 20. století proběhla ve znamení misí amerického ekonoma Edwina Kemmerera, který byl expertem ve světě financí. Tohoto uznávaného ekonoma, jenž si pro své vynikající schopnosti ozdravit veřejné finance vysloužil přezdívku „doktor peněz“, si pozvaly například Kolumbie, Chile či Ekvádor. Do těchto zemí přijel zejména z důvodů, aby provedl reformu monetárních institucí. Pomohl vytvořit řadu centrálních bank po celé Latinské Americe, kterým byla dána za vzor Federální rezervní banka Spojených států. Díky tomu se dosáhlo významného pokroku ve stabilizaci veřejných financí. Avšak tento typ rozvoje měl v kontextu dvacátých let 20. století další implicitní důsledky. Přítomnost doktora Edwina Kemmerera se považovala za část určité strategie zaměřené na zvýšení přílivu zahraničních investic. Tato taktika podporovaná právě jeho úspěchy na poli ozdravování veřejných financí se mohla stát zárukou pro investory z USA, kteří se nemuseli bát o své investice.³⁰

Spojené státy nejen investovaly v Latinské Americe, ale také byly hlavními věřiteli. Proto, aby mohly jednotlivé republiky od nich získat půjčku, musely splňovat velmi tvrdé podmínky a záruky věřitelů. V roce 1922 se Bolívie ucházela o půjčku ve výši 33 milionů dolarů. Aby jí získala, musela vyhovět celé řadě nevídaných požadavků – odevzdávat veškeré výnosy z celních poplatků, určité procento z přímých daní, dále musela povolit stálou fiskální správu o třech členech. Dva členové byli jmenováni zahraničními bankami. Komise měla právo jednat ve všech rozpočtových otázkách a to po celou dobu splácení úvěru, což trvalo neuvěřitelných 25 let. Do podobné situace se dostalo i Peru. Dosazení úředníci z USA spravovali celní správu a jeden z nich dokonce vedl centrální banku. Tyto příklady jsou typické také pro většinu menších latinskoamerických republik během období dvacátých let. Jinak řečeno, přítomnost Spojených států začínala být stále více na obtíž.³¹

Logickým důsledkem a v podstatě i určitou odpovědí zahraničním investicím,

²⁹ Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 107.

³⁰ Tamtéž, s. 113.

³¹ Tamtéž, s. 114.

kteře ovládaly nerostné zdroje a další důležitá odvětví států, byl nárůst nacionalismu a zvyšování zásahů státu do ekonomiky. První světová válka ukázala, že být přespříliš závislý na zahraničním kapitálu se nemuselo vyplatit. Především armáda si začala dělat větší starosti o národní kontrolu strategických odvětví. Ve stejném čase se veřejné příjmy zvyšovaly s vývozem a poskytovaly tak prostředek k získání nezávislosti na zahraničních zájmech.³²

Jaký tedy byl význam mezidobí vymezeného první světovou válkou a počátkem Světové hospodářské krize? Má ono mezidobí charakteristiky, které ho odlišují od úspěšných čtyřiceti let rozvoje, jež mu předcházely? V předešlém textu jsme dokazovali, že se odlišovalo. Popsali jsme důvody, proč a jak se tvořila různá pnutí a slabiny v latinskoamerických ekonomikách během dvacátých let 20. století. Praxí ověřený model ekonomiky, založený na vývozu základních surovin byl pro Latinskou Ameriku dobře známý již po mnoho let před první světovou válkou. Jak se zdá, sloužil bez problémů celému kontinentu, zejména v podpoře hospodářského růstu. Rozličné překážky v omezování přírodních zdrojů a jejich distribucí v mnoha případech zapříčinily zpomalení rozvoje ekonomiky před rokem 1929. Argentina se začala potýkat s problémy již v roce 1928, kdy nastal úpadek světového trhu s obilím. Platební bilance se ještě více zhoršila, když ve stejném roce docházelo ke stahování zahraničního kapitálu do Spojených států jako odpověď na rozkvět jejich ekonomiky. Odchod investorů měl velký dopad i na státy jako Kolumbie, Peru a Chile. Je pravděpodobné, že exodus kapitálu měl stále citelnější účinek i na mnoho dalších zemí. Mexiko zažívalo recesi již od roku 1926. Ta se však ještě více prohlubovala složitou vnitropolitickou situací. Obecný nezájem o zmíněné faktory a celkové neuvědomění si vážnosti situace zapříčinilo události říjnových dnů roku 1929. Přestože byla válka chápána jako příznivý impuls k rozvoji průmyslu, nevyužily se během dvacátých let 20. století dostatečně příležitosti, které nabízelo zejména zbrojení. Některé změny, jež se udály v latinskoamerických ekonomikách, odhalily zatím dosud neznámé slabiny v hospodářství a možný způsob externí kontroly státu skřze obchodní politiku.³³

Tyto limitující změny vznikly jako důsledek první světové války, která zadala příčinu ke zvýšení exportu zemí Latinské Ameriky. Hlavní dopad však měla válka na Velkou Británii, kde došlo k celkové dekadenci a také eliminovala Německo jako

³² Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 113.

³³ Tamtéž, s. 120.

významného investora a obchodního partnera pro latinskoamerické země. Obchodní příležitosti, které mohly plynout z těchto okolností pro Latinskou Ameriku však byly podstatně limitovány přítomností Spojených států v pozici největšího investora. Boom v prodeji akcií na burze v USA vytvořil obrovskou motivaci pro investování a pro využití jakýchkoliv příležitostí k tomu. A tak, jak slábly staré obchodní vztahy a tvořily se nové, docházelo k stále většímu stupni závislosti a kontroly, která byla často ještě výraznější a očividnější než kdykoliv předtím.³⁴

Dvacátá léta minulého století byla nejen obdobím úpadku, ale hrála i klíčovou roli pro pochopení proč a kdy přišla Velká hospodářská krize. Mimo to přinášela i odpověď na rychlé zotavení latinskoamerických ekonomik. V případech jako Brazílie a Kolumbie dokonce tato stabilizace předcházela reaktivaci vývozu. Růst průmyslu na prahu třicátých let měl překvapující rychlost. Nicméně rok 1929 bychom rozhodně neměli považovat za nějaký převratně zlomový rok. Byl to pouze výsledek všech událostí, které se staly i nestaly během patnácti let, a jež předcházely počátku Velké deprese.³⁵

Rozvoj latinskoamerických států zaznamenal během třicátých let 20. století zlomový okamžik. Tato dekáda je často nesmyslně rozdělována na dvě období - „před“ a „po“ roce 1929. Ačkoliv můžeme rok 1929 chápat jako výrazný milník v ekonomické historii, neměli bychom ho vytrhávat z kontextu celé doby, neboť mu předcházela komplexní řada událostí, které vedly k tomuto zlomovému okamžiku. Není pochyb o tom, že třicátá léta se v Latinské Americe stala svědkem několika významných událostí jako například - vyschnutí mezinárodních finančních toků podporujících obchod; výrobky domácích manufaktur nahrazovaly dovážené zboží. Jinými viditelnými tendencemi před rokem 1929 byly urbanizace a zvyšující se zájem státu na podpoře ekonomického růstu. Vzpomínky na třicátá léta hluboce ovlivnily postoj regionu Latinské Ameriky vůči mezinárodnímu obchodu a financování. Intenzita mezinárodního obchodování, dosažená ke sklonku dvacátých let nebyla překonána v některých zemích až do konce šedesátých let minulého století.³⁶

Než-li se v následujících dvou kapitolách budeme věnovat konkrétněji některým státům a jejich aktivitám směřujícím k potlačení krize, je třeba vysvětlit proč jsme

³⁴ Tulio Halperín DONGHI, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002, s. 121.

³⁵ Tamtéž, s. 121.

³⁶ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la periferia en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 31.

rozdělili státy Latinské Ameriky do dvou skupin - na reagující a pasivní země. Reagující země jsou takové, jejichž vlády se snažily pomocí aktivních zásahů do ekonomiky zmírnit dopady krize. Pasivní země se řídily heslem „laissez-faire“, což se do českého jazyka dá volně přeložit jako fráze „trh vše vyřeší“ či „dejte trhu volnou ruku“. Je to heslo klasického liberalismu vyjadřující hlavní ekonomickou zásadu, aby hospodářskému dění byla ponechána volnost a aby zejména stát do něj nezasahoval nebo se maximálně omezil na arbitra a tvůrce pravidel, jejichž dodržování by od ekonomických subjektů vymáhal. Rozdělení na země reagující a pasivní rozhodně nelze brát jako dělení států podle geografické velikosti na malé a velké. Republiky střední velikosti, jakými jsou Chile nebo Uruguay můžeme zařadit do skupiny aktivních zemí. Oproti tomu Kuba byla ještě před rokem 1935 bez centrální banky a vedle kubánského pesa volně koloval americký dolar. Tento stát proto řadíme mezi pasivní země. Také Argentina vykazovala menší aktivitu než-li třeba Brazílie. Kolumbie až do roku 1931 patřila k zemím s pasivní ekonomickou politikou, poté se však situace obrátila a stala se velmi aktivní.³⁷

V reagujících zemích se silným hospodářským růstem se objevil podobný problém s poklesem nebo úplným zastavením zahraničního obchodu. K tomuto jevu docházelo současně v odvětvích zemědělství a manufakturní výroby. To mělo dopad na velkou část rozvoje latinskoamerických zemí během třicátých let. Výše zmiňovaný úkaz můžeme vysvětlit jako odpověď na pobídky vytvořené politikou ochrany nevyvážené platební bilance. Zapříčinilo ji neočekávané zhoršení podmínek pro výměnu zahraničních valut a náhlý ústup příchozího kapitálu. V momentě, kdy bylo jasné, že nová konstelace relativních cen vnějších i vnitřních neznamena pouze přechodným fenomén, a ani světová ekonomika se již neměla vrátit k pravidlům „hry“, která platila před rokem 1929, museli veřejní i soukromí zástupci přehodnotit své produkční a investiční plány. Upuštění od dřívějších hodnot (například zlatého standardu) a od neomezené směnitelnosti zahraničních měn dovovalo několika zemím, aby si uchovávaly větší zásobu zahraničních měn a tu pak používaly jako jeden z nástrojů monetární politiky. V kombinaci s dalšími politikami státních zásahů mohly reaktivní země schopněji ovlivňovat ekonomickou činnost. Krize platební rovnováhy a hrozba finančního zhroucení byly nejdůležitějšími aspekty při určování, zda nové vlády, které získaly moc během třicátých let 20. století reprezentovaly obrát k pravici, jako tomu

³⁷ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la perifería en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 365.

bylo v Argentině a nebo se přikláněly k politikám více proreformním, jaké se objevily v Kolumbii nebo Mexiku.³⁸

Ekonomická krize v „centru“, tedy v západních státech vedla k experimentům s ekonomickou politikou v zemích „periferie“, ke kterým patřila naprostá většina republik Latinské Ameriky. Stejně jako v „centru“ tak i v „periferii“ můžeme konstatovat, že ne všechny experimenty s ekonomickými politikami měly kladné dopady. Můžeme uvést některé příklady jako: New Deal ve Spojených státech, fašismus v Itálii a později nacismus v Německu, radikální socialismus v Sovětském svazu. Krach mezinárodních finančních trhů podpořil pokusy o mobilizaci vnitřních úspor a zřízení nových vnitrostátních finančních institucí. Žalostný stav bank ve Spojených státech a dalších vyspělých ekonomikách na začátku třicátých let 20. století vedl k tomu, že latinoameričané museli čelit problémům zapříčiněným odlivem zahraničního kapitálu. To zvyšovalo důležitost vnitřní fiskální a monetární politiky. Konkurence vzniklá mezi industrializovanými státy a ještě umocněná Velkou hospodářskou krizí společně s politikou „dobrého sousedství“ Franklina Delano Roosevelta podněcovala rozmanité ekonomické politiky. Ty přímým i nepřímým způsobem zapříčinily geografickou různorodost zahraničního obchodu, zvyšovaly státní kontrolu přírodních zdrojů a restrukturalizaci závazků vůči zahraničním pohledávkám. Špatná perspektiva zisků z investic v „centru“ zvýšila přímé zahraniční investice v Latinské Americe.³⁹

Od nejj jižnějšího mysu Ohňové země až po severní hranici Mexika se Spojenými státy se mladé republiky Latinské Ameriky odhodlaly k plánům prohlubující jejich ekonomickou spolupráci. Bohužel však v mnoha případech šlo pouze a jen o plány a již se příliš neudělalo pro jejich realizaci. Ačkoliv během třicátých let 20. století přicházely ze zbytku světa negativní zprávy do Latinské Ameriky a zároveň nebyly ze strany „centra“ ani z „periferie“ přesně známy kořeny krize, ani jak by mohla být překonána, vládnoucí garnitury tamních zemí proto stále věřily, že národní podmínky nebyly koneckonců tak katastrofické. Obavy a strach z Velké deprese přiměly země k různým přístupům, jak řešit krizi, avšak mnoho z nich bylo neuvážených. Bývalá pravidla ekonomické politiky se nenávratně ztratila. Období třicátých let 20. století představovalo pro mnohé dobu bez soudnosti.⁴⁰

³⁸ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la perifería en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 36.

³⁹ Tamtéž, s. 67.

⁴⁰ Tamtéž, s. 68.

2.2. Hospodářské důsledky krize pro země s direktivními zásahy státu do ekonomiky

Následující kapitola detailněji popisuje tři země, kde role státu v oblasti direktivních zásahů do ekonomiky byla výraznější než v jiných částech, a které odráží obdobnou situaci, v níž se nacházely i některé další státy. K těmto třem hlavním zástupcům patří Chile, Brazílie a Mexiko.

Chile zapadá velmi dobře do konvenčního modelu, jenž v nejjednodušším pojetí rozděluje postkoloniální ekonomický vývoj v Latinské Americe pouze na dvě velké fáze – růst „orientovaný směrem ven“ až do roku 1930 a poté růst „orientovaný směrem dovnitř“. Znamenalo to, že v první fázi se odvětví zaměřené na vývoz chovalo jako hnací motor ekonomického růstu, zároveň ale vytvářel nedostatečné rozrůznění ve zbytku hospodářství, zvláště pak v manufakturách. Oproti tomu ve druhé fázi začínal proces nahrazování importovaného zboží pomocí produktů domácí provenience a též aktivně zasahovala role státu v podobě podpory národního ekonomického rozvoje.⁴¹

Pro latinskoamerické průmyslníky byla manufakturní výroba v Chile na počátku první světové války poměrně pokročilá. Význam role „motoru, pohánějícího růst národního hospodářství“ rostl v důsledku toho, že se exportní sektor dostával do potíží, které kulminovaly ve třicátých letech 20. století, tedy na počátku Velké deprese.⁴² Nestabilita ve vývozním odvětví dodala tolik potřebný stimul ke změnám v ekonomice. Zvyšující se míry hodnot, dosažené v manufakturní výrobě již před první světovou válkou, přinesly materiální základnu pro přechod od hospodářského růstu, hnaného pomocí vývozu, k rozvoji, založeného na substituci dovozu. Podstatnou charakteristiku přechodu představoval stále větší a větší stupeň autonomie národní ekonomiky vůči rostoucí, zato však ale vratké mezinárodní ekonomice. Toho se podařilo dosáhnout prostřednictvím zvýšené rozmanitosti struktury výroby. Nicméně omezená velikost vnitřního trhu a diversifikační proces měly nevyhnutelné dopady na neefektivitu, způsobenou hlavně chybějícím užším zaměřením.⁴³

V případě kritiky procesu vývoje „orientovaného směrem dovnitř“, nemělo by se zapomínat, že to byla právě nestabilita mezinárodní ekonomiky mezi světovými

⁴¹ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la perifería en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 69.

⁴² V příloze č. 1 je k nahlédnutí Graf skutečných hodnot manufakturní výroby a exportu v letech 1911 až 1935.

⁴³ Tamtéž, s. 96.

válkami, která vedla k osvojení rozvoje „orientovaného směrem dovnitř“. Za daných podmínek tedy nikoho nepřekvapilo, že přijatý způsob podnítil oddálení Chile od světového hospodářství. Uplatněné ekonomické politiky a udalé změny ve struktuře výroby během dvacátých let 20. století načrtly hrubé obrysy toho, jak vypadal ekonomický vývoj nejen ve třicátých letech, nýbrž i v následujících třech dekadách. Jinými slovy, hlavní charakteristiky vývoje ekonomiky po roce 1930 byly již známy dlouho předem. Přestože přechod k industrializaci a nahrazování dováženého zboží vlastními výrobky začaly brzy, faktem zůstávalo, že krize třicátých let 20. století se velmi špatně podepsala na stavu chilské ekonomiky. Žádná jiná země na světě nebyla tak zásadně postižena Velkou hospodářskou krizí jako právě Chile. S jejími dopady se vyrovnávala s velkými obtížemi. Období dvaceti let po propuknutí první světové války není vhodné nikterak dělit na další menší části, spíš by se mělo brát jako jeden velký celek. Hlavní charakteristiky této éry tvořily nestabilita vnějšího sektoru a reakce na ní, přičemž existovala snaha uskutečnit radikální transformace ekonomiky za účelem větší nezávislosti národní výroby. Velká deprese dále přinesla nové, dosud neznámé prvky, jakými umocnila míru poškození ekonomiky, než aby jimi přispěla ke změně ve strategii ekonomického vývoje „orientovaného směrem dovnitř“ po roce 1930.⁴⁴

Podíváme-li se na dopady krize a jejich užitek pro chilskou ekonomiku, zjistíme, že byly jednou z příčin urychlení a upevnění procesu přeměny ekonomiky. Země však za krizi také velmi draze zaplatila. Chilské hospodářství se stalo nejpostiženějším na světě. Fakticky se míry exportu per capita, předcházející krizi regenerovaly až v osmdesátých letech. Podobně na tom byl hrubý domácí produkt, jenž dosáhl až v polovině čtyřicátých let 20. století stejných hodnot, jakých měl ve dvacátých letech. O mnoho lépe si nevedla ani politická situace. Ta výrazně ovlivnila sociální a politický život řady obyčejných občanů.⁴⁵

Dopad recese na Brazílii byl menší než ve většině zemí Latinské Ameriky. Brazílie provedla některé státní intervence do ekonomiky již před Velkou depresí. To směřovalo ke stabilizaci cen kávy prostřednictvím státem podporovaného skladování přebytečné kávy. Vše řídila zvláštní banka, která získala velký vliv na ekonomickou budoucnost celého národního hospodářství. Kromě toho mohla samozřejmě Brazílie, jakožto suverénní stát, kontrolovat vlastní měnu a monetární politiku, ačkoliv v určitém

⁴⁴ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la perifería en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 97.

⁴⁵ Tamtéž, s. 97.

rozsahu musela brát v potaz i názor zahraničních věřitelů. Počátek dvacátých let 20. století byl tak zvaným časem „easy money“, kdy si investoři nekladli velké podmínky pro poskytnutí úvěru. Po roce 1923 následovala deflační politika. Mezitím ceny kávy přiměly nepoddajné dlužníky k poslušnosti. Cordell Hull, státní sekretář administrativy prezidenta Roosevelta, měl hlavně zájem na zvýšení politické moci Brazílie, jakožto vedoucí mocnosti Latinské Ameriky, a proto pouze sledoval vývoj mezinárodního dění a nepodnikal žádné kroky, které by bránily v brazilské obchodní činnosti. Státní převrat, vedený Getuliem Vargasem se tedy nestal společenskou revolucí, ale jednoduše nahradil jednu vládnoucí elitu jinou. Poraženými byli „liberální“ pěstitelé kávy z regionu Sao Paula a zvítězil guvernér Vargas z provincie Rio Grande do Sul. Tento region měl zcela jiný sociální a ekonomický profil než centrální oblasti kávových plantáží. Vargas se ukázal jako silný uchazeč do prezidentského úřadu ve volbách v roce 1930. Celkový počet hlasů mu však tehdy k vítězství nestačil. Na druhé straně Vargas neměl stoupence pouze v domovském regionu Sao Paula. Pro své politické zaměření, které navrhoval, představoval také atraktivní volbu pro armádní velitele, jež se inspirovali revolučním nacionalismem. Díky jejich pomoci byl proto schopen provést úspěšný státní převrat. Dopad krize zde posloužil jako katalyzátor a zapříčinil tento politický model.⁴⁶

Ve dvacátých letech 20. století, kdy ještě zbývalo několik let do příchodu diktátora Getulia Vargase, došlo k důležitým událostem v brazilském průmyslu. V době první světové války vzniklo v Brazílii velké množství opravárenských dílen, které se specializovaly na průmyslovou výrobu náhradních dílů určených široké škále klientů. Poté, co skončila válka, opadla poptávka po náhradních dílech a podnikatelé řešili, co s rozšířenými výrobními kapacitami. Tyto podniky se staly jakýmsi jádrem několika nově vznikajících průmyslových odvětví. Poměrně běžným příběhem bylo, že se malá opravárenská dílna přeorientovala na průmyslovou výrobu různých produktů, v některých případech dříve importovaných. Jistě v současnosti stále existuje celá řada velkých průmyslových podniků, které se vyvinuly z malých či středních firem, založených ve druhé dekádě 20. století. Dnes jsou některé z nich průmyslovými kolosy a patří mezi největší zaměstnavatele v Brazílii.⁴⁷

Dopad krize v roce 1929 na brazilskou ekonomiku měl vliv hlavně na snížení

⁴⁶ Dietmar ROTHERMUND, *The Global Impact of the Great Depression 1929 – 1939*, Routledge, New York 1996, s. 100 – 102.

⁴⁷ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la perifería en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 208.

míry vývozu a na podstatný pokles zahraničních investic. To následně zapříčinilo drastickou devalvací brazilské měny milreis a vedlo k zavedení kontroly dovozu a správního dohledu nad výměnou valut. Naproti tomu vládní politika měla anticyklický efekt – zejména pak program podpory kávy. Kombinace pohybů cen a příjmů způsobila zvýšení poptávky po domácích produktech z manufaktur. Proto došlo v letech 1932 až 1936 k brzkému obnovení vnitřní produkce těchto výrobků, a dokonce i samotná míra této interní výroby zaznamenala neobyčejně vysoký růst. Zároveň proběhla překvapivě rychlá diverzifikace domácí nabídky díky růstu netradičních odvětví, uvedených v předešlém odstavci.⁴⁸

Brazílii lze považovat za dobrý příklad země, kde státní direktivní zásahy do ekonomiky měly pozitivní vliv na zmírnění dopadů deprese. Během Světové hospodářské krize vláda přijala následující opatření: kontrola směnných kurzů a dovozu; zvláštní program podpory pěstitelů kávy částečně financovaný pomocí monetární expanze; uvalení vysokých celních poplatků na některé dovážené produkty atd.⁴⁹ Za důležité stojí zmínit i zahraniční dluh Brazílie, který v roce 1929 činil 237,5 milionů liber. Z této sumy poskytlo Spojené království 65 procentní půjčku, Spojené státy daly 30 procent a Francie 5 procent. Brazílie své dluhy splácela velmi špatně. Několikrát se nacházela v platební neschopnosti a musela tedy znovu vyjednat nové podmínky splátek. V roce 1943 Brazílie uzavřela další smlouvy se Spojeným královstvím a USA, kde se celkový zahraniční dluh Brazílie zredukoval na pouhou jednu čtvrtinu nominální hodnoty předchozího dluhu.⁵⁰

Situace v Mexiku se oproti ostatním státům Latinské Ameriky lišila. Revoluce, občanské války, konfiskace půdy zahraničním vlastníkům a zestátnění veškerého nerostného bohatství se výrazně podepsaly na nedostatku zahraničního kapitálu v Mexiku. První důsledky deprese pro Mexiko byly vážné. Jelikož epicentrum krize se prakticky nacházelo za hranicemi, efekt krize se v jeho ekonomice několikrát znásobil oproti ostatním latinskoamerickým zemím. Obchodní závislost na Spojených státech se prohloubila zvláště v oblasti turismu a ve finanční podpoře mexických imigrantů v USA. Pohraniční oblasti byly úzce napojeny na ekonomiku Spojených států.⁵¹

⁴⁸ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la periferia en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 211 - 212.

⁴⁹ Tamtéž, s. 214.

⁵⁰ Angus MADISSON, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 32-33.

⁵¹ Tamtéž, s. 36.

Mexiko odpovědělo v první vlně krize deflací. Monetární politika se opět navrátila k větší striktnosti. Veřejné výdaje se zredukovaly ještě více a zvedly se daně pro vyrovnání rozpočtu. V roce 1930 se navýšila cla a následujícího roku 1931 poté, co se vyčerpaly všechny zlaté rezervy, došlo k opuštění od zlatého standardu. Ekonomická politika se však v roce 1932 změnila, když vystřídal Alberto Pani tehdejšího ministra financí Luise Montese de Oca. Nový management ministerstva financí schválil expanzivnější monetární politiku, dovolil devalvaci měny a toleroval vyšší inflaci. Také znehodnotil stříbro díky zavedení bankovek. V době, kdy vláda Spojených států podporovala ceny stříbra, tedy v letech 1934 až 1935, však výhodně prodal část mexických stříbrných rezerv.⁵²

V letech 1934 až 1940 stál v čele státu prezident Lázaro Cárdenas, který reprezentoval změnu v politických poměrech. Cárdenas prováděl několik následujících kroků pro zlepšení ekonomické situace Mexika: spustil výstavbu veřejně prospěšných staveb, snažil se o mírný rozpočtový schodek a o velice tlumivou monetární politiku. Nabídka papírových bankovek a bankovních vkladů se zvýšila z 259 milionů pesos v roce 1929 na 864 milionů v roce 1940. V letech 1935 až 1936 byl zrušen v mexické národní bance existující limit na emisi nových bankovek. Program veřejně prospěšných staveb pro léta 1935 až 1940 znamenal výdaje více jak jedné miliardy pesos. Z toho bylo určeno 165 milionů na výstavbu silnic; 144 milionů na zavlažovací systémy; 190 milionů na zemědělské půjčky. Tyto velké investice do infrastruktury měly později pozitivní vliv na expanzi průmyslu. Míra růstu produkce bohužel v éře vlády prezidenta Lázara Cárdenase nedosahovala příznivých výsledků jako v pozdějších letech. Celková produkce stoupla v roce 1940 o necelých 20 procent, což v porovnání s rokem 1926 nepředstavovalo příliš velký nárůst. Nicméně Cárdenas bojoval proti nepřátelství severoamerických věřitelů, odlivu zahraničního kapitálu a proti slabým mírám vývozu. Pracovní spory a nespokojenost se zahraničními investicemi do železnice přinutily vládu v roce 1937 k zestátnění hlavních společností. V roce 1938 pak proběhlo znárodnění společností, které zpracovávaly ropu. To vedlo k přerušení diplomatických vztahů se Spojeným královstvím a k vytvoření napjetí mezi Mexikem a Spojenými státy. V roce 1938 muselo být opět devalvováno peso.⁵³

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století vzkvétalo Mexiko mnohem více, než

⁵² Angus MADISSON, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 37.

⁵³ Tamtéž, s. 37.

většina rozvojových zemí, zvláště, pokud hovoříme o vytvoření mocných finančních institucí, určených k podpoření hospodářského růstu. Mexická centrální banka začala provádět první finanční operace v roce 1925. O několik let později se již jednalo o instituci s kompetencemi mnohem většími, než měla běžná centrální banka a s širokou základnou schopných a mocných ekonomů a inženýrů. V roce 1926 vznikla Úvěrová zemědělská banka. Během třicátých let 20. století administrativa Cárdenase založila několik dalších finančních institucí jako: Úvěrová družstevní banka, Národní kooperativní banka či Národní banka zahraničního obchodu. V mnoha případech se kontrola nad ekonomikou u těchto finančních ústavů podobala obdobným organizacím v Mussoliniho Itálii, avšak v rozvojovém světě bylo Mexiko průkopníkem.⁵⁴

2.3. Hospodářské důsledky krize pro země s pasivní politikou zásahů státu do ekonomiky

V předchozím textu jsme se věnovali roli státu a jeho direktivním zásahům do hospodářství. V následující kapitole budeme rozebírat opačný případ, kdy stát, než aby aktivně reagoval na dopady krize, choval se spíše zdráhavě, nebo dokonce nečinně. Níže uvedené tři země – Kuba, Argentina a Kolumbie nám poslouží jako příklady pro charakteristiku významu „pasivní politika“. V úvodu bychom měli ještě zmínit, že historie Kolumbie byla částečně odlišná od té, kterou prošla Kuba a Argentina, zejména pak v roli státu, který se v pozdějších letech velmi aktivně podílel na regulaci ekonomiky.

Kuba patřila mezi nejvíce postižené země Latinské Ameriky. Spolu s ní, se o tuto skutečnost dělilo Chile, kde hrubý domácí produkt klesl v letech 1929 až 1932 o 36,5 procenta. V roce 1929 se řadila se svými národními příjmy k průměrným latinskoamerickým zemím. Prosperovala více než Brazílie a Mexiko, ale naopak vzkvétala méně v porovnání s Argentinou a Chile. Velké bohatství se zde skrývalo v pěstování cukrové třtiny. Na Kubě představoval její export až 80 procent příjmů z vývozu. Hlavním odběratelem byly Spojené státy, do nichž se vyváželo téměř tři čtvrtiny celkové produkce. Ve dvacátých letech došlo k významným přímým investicím do průmyslu pro zpracování této plodiny a i do dalších odvětví. Nejistotou pro tuto zemi zůstával fakt, že plantáže s cukrovou třtinou patřily převážně zahraničním vlastníkům.⁵⁵

⁵⁴ Angus MADISSON, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de CulturaTamtéž, Económica S.A., México D.F. 1988 s. 38.

⁵⁵ Tamtéž, s. 35.

Kuba náležela do mezinárodně ekonomického systému, jenž lze charakterizovat jako značně liberální, a proto dovážené zboží podléhalo velmi nízkým cłm. Závislost země spočívala ve velké míře též na dovozu spotřebního zboží a výrobních prostředků. Změna nastala v roce 1927, kdy se celní sazba zvýšila. Na Kubě však ještě v roce 1929 tvořily potraviny jednu třetinu z celkového dovozu. Během dvacátých let 20. století v důsledku evropské ochrany trhu s cukrovou třtinou významně klesla její cena. Zároveň se tato plodina začala pěstovat v Indonésii, kde byly využívány modernější pracovní postupy a díky tomu se zvýšila i produkce. Pro Kubu to znamenalo vstup do období deprese s velice nízkými příjmy z exportu.⁵⁶

Přestože Kuba prakticky vzato nepatřila ke koloniím Spojených států, její závislost na hospodářské politice této velmoci se stala faktickou pravdou. Reciproční dohoda mezi Kubou a Spojenými státy dovolovala legální pohyb amerického dolaru jako souběžné měny vedle kubánského pesa. A byl to právě dolar, který lidé běžně používali a jenž ve skutečnosti představoval hlavní měnu, s níž se v reálném životě obchodovalo. V důsledku přítomnosti dolaru nemohla kubánská ekonomika plně čelit depresi potřebnými nástroji, k nimž se řadily kontrola směnných kurzů nebo znehodnocení měny, aby se zmírnily dopady krize. Navíc USA vytvářely značný nátlak na kubánskou vládu za účelem snížení celních poplatků během Velké hospodářské krize. Toto jednání poškodilo již tak omezená průmyslová odvětví v zemi a zapříčinilo, že se Kuba stala jedinou latinskoamerickou zemí, ve které byl ve třicátých letech 20. století zaznamenán pokles průmyslové výroby.⁵⁷

Historie Kuby, s ohledem na její špatné zkušenosti týkající se Velké deprese, mohla být jiná v případě, že by byl vytvořen nezávislý monetární systém s možností směny cirkulujících dolarů za kubánská pesa. S sebou by to přineslo i schopnost větší kontroly nad ekonomikou. Teoreticky vzato, pokud by kubánská vláda znehodnotila peso vůči dolaru a prováděla by i kontrolu směny jako ostatní latinskoamerické země, Kubánci by bývali mohli provádět mnohem expanzivnější vnitřní makroekonomickou politiku. Bohužel je nadmíru pravděpodobné, že Spojené státy by takovou ochrannou metodu vůbec nepřipustily. USA měly právo na intervence do vnitřních záležitostí ostrova, vyplývající z Plattova dodatku, jenž byl součástí kubánské ústavy již od roku 1903. Navíc zde vlastnily vojenskou námořní základnu o dostatečné velikosti k prosazení

⁵⁶ Angus MADISSON, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 35.

⁵⁷ Tamtéž, s. 36.

plnění této smlouvy.⁵⁸

Problémy, jimž čelil kubánský export, nebyly zapříčiněné pouze soudobou nepříznivou situací na světovém trhu s cukrem. Určitou část viny měl i cukrovarnický zákon (Jones-Costigan Act), schválený Spojenými státy v roce 1934, prostřednictvím něhož se reguloval dovoz kubánského cukru do USA. Náhlé uvalení přísných limitů omezilo dodávky do této velmoci o rovnou polovinu. Systém kvót napomáhal především domácím producentům v USA a pěstitelům z kolonií v Puerto Ricu a na Filipínách. Nicméně, na druhou stranu je třeba uvést, že stanovené limity garantovaly Kubáncům pevnou cenu na dovážené množství cukru pro dané časové období.⁵⁹

Rozpočtová opatrnost a enormní snížení příchozího kapitálu stály za deflací⁶⁰, jež vedla k masivnímu bankrotu mnoha firem. Jelikož kubánská vláda postrádala příjmy od plátců daní do státního rozpočtu, musela postupně přistoupit ke třem odkladům splátek veřejného dluhu, což způsobilo podobný bankovní kolaps, jaký se stal ve Spojených státech a který ještě více prohloubil deflacii.⁶¹

Argentina byla prototypem země liberálního uspořádání. Tato republika, s otevřenou ekonomikou, zbohatla díky pozitivnímu přístupu k mezinárodnímu obchodování. Kroky, vedoucí k prosperitě země, spočívaly v migraci evropských přistěhovalců, v přílivu zahraničních investic, v exportu zemědělských produktů a v importu výrobních prostředků. V roce 1929 vykazovala Argentina příjem per cápita stejný jako vyspělé země Evropy a pětkrát vyšší než Brazílie či Mexiko. Ve dvacátých letech 20. století se zde navíc hojně investovalo.⁶²

Deprese však začala v Argentině již před krachem Wall Streetu. Spustila se ve druhé

⁵⁸ Angus MADISSON, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 36.

⁵⁹ Tamtéž, s. 36.

⁶⁰ [„Deflace je opakem inflace. Je to situace, v níž dochází k poklesu cenové hladiny. Je dobrou zprávou pro spotřebitele, kteří za zboží či služby platí méně, ale již ne tak dobrou zprávou pro výrobce a prodejce, kteří za poskytované výrobky či služby inkasují méně. Deflační situace nastává, když je příliš mnoho zboží (služeb) a málo peněz využitelných na jeho nákup. Krátkodobá deflační situace se za určitých okolností může rozvinout v deflační spirálu či past. Ta vypadá zhruba takto: Pokles cen (jak spotřebitelských, tak cen výrobců) vede ke snížení tržeb a zisků podnikatelské sféry. Podniky a podnikatelé jsou nuceni snižovat náklady. To obvykle vede k růstu nezaměstnanosti, případně i ke snižování mezd zaměstnanců. Rostoucí nezaměstnanost a klesající mzdy snižují koupěschopnou poptávku domácností. Nižší poptávka vede k dalšímu tlaku na snižování cen. Spirála je uzavřena. Pád do deflační spirály má pro reálnou ekonomiku tyto důsledky: všeobecně se zvyšuje nejistota při ekonomickém rozhodování, výrazně se zvyšuje nejistota při alokaci kapitálu, jsou narušeny distribuční procesy, dochází k nevyužívání výrobního potenciálu ekonomiky a v důsledku toho se některé výrobní kapacity stávají nadbytečnými.“] URL: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/deflace/>> [cit. 2010-04-09].

⁶¹ Tamtéž, s. 36.

⁶² Tamtéž, s. 29-30.

polovině roku 1928, tedy spíše jako důsledek rozkvetu newyorské burzy v období, které těsně předcházelo říjnovým dnům roku 1929. Zároveň i kolaps ve vývozních cenách, týkající se především zemědělských produktů, proběhl se značným předstihem před Velkou hospodářskou krizí. Pro Argentinu tato situace, kdy nastalo oživení hospodářství a později jeho úpadek, nebyla ničím neznámým. Tentokrát daný pomíjivý rozkvět ve vývozu zapříčinily hlavně nebyvalá sucha v Severní Americe než samotná hospodářská politika. Později však i tuto zemi zasáhla krize, způsobená zejména pohyby zahraničního kapitálu. Ten sehrál elementární destabilizační úlohu v argentinské ekonomice. Velká deprese nyní znamenala pro zemi politický šok, který dlouhodobě zcela zásadně změnil strategii v hospodářství. Od tohoto momentu Argentina již nemohla těžit ze svého ekonomického růstu.⁶³

Hospodářská politika prováděná během deprese vznikla spíše z potřeby nalézt okamžitá řešení velmi urgentních a vážných problémů, než aby přinášela trvalejší řešení dopadů krize. V prosinci 1929 se argentinské peso opět stalo nesměnitelným a rychle se znehodnocovalo. Rozpočtový schodek rostl a byl financován příjmy z měnové expanze. Dva roky po bankrotu Wall Streetu musela být prosazena i kontrola směny peněz. Dalším pokusem o silnější a ucelenější národní ekonomickou politiku bylo založení centrální banky v roce 1935. Jejím ředitelem se stal Raúl Prebisch. Tento známý argentinský ekonom zřídil radu pro prodej zemědělských produktů a systém zdanění příjmů.⁶⁴

Oproti většině latinskoamerických zemí Argentina nezanechala ve třicátých letech 20. století splácení svého obrovského zahraničního dluhu. To však znamenalo, že vnitřní hospodářská politika byla více deflační, než v opačném případě, kdy by se splátky zdržely. Podíváme-li se pod drobnohledem na ekonomickou politiku zavedenou během krize, zjistíme, že nedostatečná autonomie trápila otevřené argentinské hospodářství. Hlavním obchodním partnerem a současně největším věřitelem této země bylo Spojené království. V případě jeho negativního vývoje v oblasti ekonomiky se velice dotýkal a též ovlivňoval situaci v Argentině. Ta si zároveň nemohla dovolit neplnit závazky vůči svému největšímu obchodnímu partnerovi, protože existovala restriktivní opatření stanovená v dohodě Roca – Runciman z roku 1933, ve které Británie získala obchodní

⁶³ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la perifería en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 257.

⁶⁴ Angus MADISSON, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 30.

koncese na argentinské potraviny a mohla též vyvážet své průmyslové produkty do Argentiny.⁶⁵

Během třicátých let 20. století se díky směnné kontrole, zvýšení cel a znehodnocení měny stimulovalo nahrazení dovozu domácí produkcí. Dané opatření způsobilo značné zvýšení průmyslové výroby, což ale představovalo mnohem menší rozsah než například v Brazílii. Přestože v roce 1930 armádní velitelé svrhli starou liberální oligarchii i nadále přetrvávaly mnohem silněji tradiční zemědělské zájmy oproti sousední Brazílii a Argentina tudíž stále odolávala nárůstu moci průmyslu. Zlom nastal až v roce 1943, kdy se chopil moci generál Perón a proběhly nevratné politické změny v mocenské rovnováze.⁶⁶

Zvláštní případ představovala Kolumbie. Tuto zemi můžeme zařadit nejprve do skupiny států s pasivní hospodářskou politikou, kterou ale posléze vystřídala politika direktivních intervencí vlády do ekonomiky. Kolumbie je tedy poslední příklad, jenž celkově uzavírá kapitolu o Hospodářských důsledcích Velké deprese.

Vývoj země jako celku byl během třicátých let 20. století relativně úspěšný. Ekonomický růst patřil v tomto období k nejvyššímu v Latinské Americe. V oblasti hospodářství ale i v rámci celého státu proběhly institucionální a strukturální změny. Kolumbii lze však charakterizovat jako zemi, jež ještě před rokem 1930 měla odvětví, která velmi zaostávala a na druhé straně zase sektory silně se rozvíjející. Během třetí dekády minulého století vznikly takové podmínky, jenž umožňovaly expanzi i těch zaostalejších odvětví a vytvořil se pro ně trh. Krize proto zastihla zemi na konci epochy vyznačující se svým zpočátku zpožděným, pomalým rozjezdem, avšak ke konci periody velmi dynamickým hospodářským růstem, založeným především na exportu.⁶⁷

Kolumbie zabředla do krize především kvůli následujícím třem faktorům – díky procyklické hospodářské politice, náhlé změně v příchozích investicích a pádu světových cen kávy. Role centrální vlády a jejích zásahů do ekonomiky nebyla tak výrazná ve srovnání s ostatními latinskoamerickými zeměmi. Tuto úlohu spíše zastupovaly jednotlivé lokální vlády, které začaly užívat expanzivní keynesiánské politiky. Regionální samosprávy se chopily iniciativy a následovaly určitý trend, patrný

⁶⁵ Angus MADISSON, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 30.

⁶⁶ Tamtéž, s. 30.

⁶⁷ Rosemary THORP, *América Latina en los años treinta: el papel de la periferia en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 168.

v téměř celé Latinské Americe – odložily splátky dluhů vůči zahraničním věřitelům. Faktem také zůstávalo, že lokální vlády měly větší pohledávky než centrální vláda, která ještě v roce 1932 částečně splácela své závazky. O několik měsíců později následovalo mezidobí, kdy stát vydal dlužní úpisy na místo placení úroků. V roce 1935 došlo k úplnému zmrazení dluhové služby⁶⁸. Dále se zakázalo odesílání výnosů ze zisků těžebních společností a pěstování banánů, jež byly v rukou zahraničních investorů. K zastavení deflace centrální vláda nastolila expanzivní monetární politiku a vytvořila nové finanční instituce - Agrární banku, Centrální hypotéční banku a Úvěrové sdružení Kolumbie ke zmírnění rizik v soukromém sektoru. Vláda také dotovala půjčky s nízkým úrokem a poskytovala úlevy na hypotéky.⁶⁹

Kolumbie velmi profitovala z brazilského státního programu podpory kávy. Brazílie proto usilovala o vytvoření vzájemné spolupráce, aby nebyla jedinou zemí, která platí vysokou cenu za držení příznivých světových cen kávy. Vyvíjela tlak na kolumbijské pěstitele za účelem přistoupení k jejich programu, což se nakonec uskutečnilo až v říjnu roku 1936, kdy uzavřeli obě země společnou dohodu. Smlouvu však Kolumbie vypověděla již v roce 1937. Bilaterální obchodní kontrakty měla podepsané již před touto smlouvou se zeměmi jako Československo, Velká Británie, Itálie, Japonsko a Německo. Právě poslední jmenovaná země nejvíce obchodovala s Kolumbií. V období mezi lety 1925 až 1929 sice svým nákupem 45 tisíc pytlů kávy nějak neohromila, zato však již v letech 1935 až 1939 se cifra zvětšila na množství 592 tisíc.⁷⁰

3. Politické dopady krize na podobu státního zřízení

3.1. Pravicové vojenské diktatury

Velká hospodářská krize měla zničující následky nejen na hospodářství latinskoamerických republik, ale výrazně poznamenala také politický život kontinentu. Část politických představitelů i veřejnosti ztratila víru v demokracii a našla svůj vzor v italském fašismu, německém nacismu či v určité formě populismu, jež se mnohdy mísil se zmíněnými nacionalistickými směry. Nemalou roli také v těchto politických proměnách sehrála armáda, jež umožnila celou řadu státních převratů a nebo se stala nástrojem k jejich provedení.

⁶⁸ Dluhová služba je souhrn plateb představujících splátky dluhu (jistiny) a úroků za určité období.

⁶⁹ Angus MADISSON, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 35.

⁷⁰ Tamtéž, s. 35.

Rozdíly mezi evropským a latinskoamerickým fašismem se zdály zjevné. Spíše je otázkou, zda-li můžeme vůbec o fašismu jako takovém v Latinské Americe hovořit. Nedochovalo tu k vládě jedné všemocné strany, k organizovaným masovým pochodům, ani se nevyskytovali vůdcové, kteří měli spasit národ. Také zde, na rozdíl od Evropy, nebyla vnímána určitá intelektuální, avantgardní, nietzschistická a nejasná nálada, rozdmýchaná mýty první světové války, jež utvářela základy pro zrození politické filozofie fašismu.⁷¹

Přesto se v Latinské Americe objevovaly také některé rysy, jež byly známé z Evropy po první světové válce. Mezi ně patřily krize liberalismu, kritika parlamentní demokracie, odmítání tradiční oligarchie, existence opozice k imperialismu, která prosazovala myšlenku „nového uspořádání světa“, dále odpor ke komunistickému nebezpečí (ve skutečnosti však více imaginární než reálný) a v neposlední řadě též hledání určitého typu korporativního politického systému.⁷²

Na rozdíl od komunismu, fašismus nepředstavoval žádnou ideologii, jež by měla identické prvky v mezinárodním měřítku. Jedním z mála sjednocujících znaků, pro tak rozdílné fašistické státy, byla snaha o pozvednutí „západní civilizace“, všeobecné úsilí o vymýcení „dekadence“ a společný boj proti ideologiím jako bolševismus, liberalismus, individualismus či kosmopolitismus. Můžeme však říci, že jednotlivé státy si vytvořily svou tzv. soukromou obměnu fašismu. Ta odpovídala kontextu dané země s vlastními unikátními charakteristikami.⁷³

Latinskoameričtí diktátoři se nepřizpůsobovali profilu Benita Mussoliniho. Ačkoliv tyto muži duceho a fašismus obdivovali, byli příliš velkými nacionalisty, než aby se přikláněli k zahraničnímu vzoru a tolerovali tak vměšování externí politiky. Především pak jejich přílišný konservatismus vyvolal nesouhlas k přijetí socialistických, populistických a revolučních složek fašismu. Tímto způsobem latinskoameričtí fašisté přijali jen fragmenty z celé ideologie fašismu a jejich pohled na ni byl proto zkreslený a nesourodý. Diktátoři fašistického režimu netíhli k reakcionářským, neboli zpátečnickým tendencím.⁷⁴ Spíše upřednostňovali zájmy armády a oligarchie, než aby jednali v zájmu

⁷¹ Franco SAVARINO, *Juego de ilusiones: Brasil, México y los "fascismos" latinoamericanos frente al fascismo Italiano*, in: *Historia Crítica* no. 37, Bogota 2009, s. 122.

⁷² Tamtéž, s. 122.

⁷³ Tamtéž, s. 125.

⁷⁴ [„Pojem reakcionářství neboli zpátečnictví se vztahuje na jakékoli politické či sociální hnutí usilující o návrat do předchozího stavu (status quo ante). Termín pochází z Velké francouzské revoluce k označení kontrarevolucionářů, kteří chtěli návrat ke starému režimu (Ancien Régime). V 19. století je jako reakcionářství označováno pro ty, jenž chtěli zachovat feudalismus a aristokratická privilegia

lidu.⁷⁵

Dopad Velké hospodářské krize na politiku v Latinské Americe se nejprve projevil v Argentině. Období třicátých let 20. století je dnes mezi argentinskými historiky nazýváno jako „hanebné desetiletí“ (década infame). Důvodem pro takové označení byl sled událostí, který se v tomto časovém úseku udál. Dne 6. září 1930 došlo v Argentině k prvnímu armádnímu puči, jímž se započala diktatura generála José Felixe Uribura. Jeho vláda vycházela z radikálních nacionalistických myšlenek, které zastával argentinský politik a novinář Leopoldo Lugones. Lidé okolo Uribura představovali zapálené patrioty s obdivem ke španělskému diktátorovi Primo de Riverovi. Sympatie k italskému fašismu „a la Mussolini“ se u nich mísily s hysterickým antikomunismem. Příslušníci tohoto tábora nacionalistů se postupem času začali odklánět od principů demokracie a začali si pohrávat s myšlenkou vlády pevné ruky. Generál Uriburu se pokusil založit nacionálně-korporativistický režim, kterým chtěl docílit svržení staré liberální argentinské oligarchie. Stejně jako Mussolini tvrdil: „*Stát je všechno, jedinec není nic*“. I přes podporu některých intelektuálních vrstev, jež prosazovaly vytvoření fašistické společnosti, se nacionalistický experiment nezdařil. Zabránilo tomu především stranické spolky a organizace nepřející si prosazení vlády generála Uribura. Teprve až v roce 1943 se do popředí znovu dostala diktatura s prvky fašismu, kterou vojenskou revolucí prosadil Juan Domingo Perón.⁷⁶

Politické experimentování, odehrávající se v Latinské Americe se příliš netýkalo Mexika. To prošlo zcela rozdílnou historií. Po tzv. Mexické revoluci v letech 1910 až 1917 se veřejná politika změnila a oscilovala mezi radikálním demokratickým liberalismem a národním socialismem. V roce 1928, po zavraždění prezidenta Ávara Obregóna se na politické půdě opět probudil zájem o vytváření nových - lepších zákonů a jejich důraznější prosazování. Tento postup zdárně dokončil Plutarce Elías Calles. „Jefe Máximo“, jak se také nechával titulovat, se zaměřil na korporativní systém jedné strany – Národní revoluční strany (Partido Nacional Revolucionario – PNR), která měla několikero společných znaků s italským fašismem. PNR se během třicátých let stala mexickou obdobou italské „Partito Nazionale Fascista“, zvláště svou strukturou, silně

proti nastupující industrializaci, republikanismu, liberalismu a socialismu. Dnes je reakce uváděna jako charakteristika pravice, termín je používán hlavně levicí pro hanlivé označení názorů, jenž jsou považovány za zastaralé a proti pokroku.“] Andrew HEYWOOD, *Politologie*, Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 270.

⁷⁵ Franco SAVARINO, *Juego de ilusiones: Brasil, México y los "fascismos" latinoamericanos frente al fascismo Italiano*, in: *Historía Crítica* no. 37, Bogota 2009, s. 126.

⁷⁶ Jiří CHALUPA, *Dějiny Argentiny Uruguaye Chile*, NLN, Praha 2002, s. 185.

závislou na centrálním vedení a nacionálně populistickou ideologií. Fašistické tendence dosáhly v Mexiku svého vrcholu v posledních letech Callesovi politické nadvlády a během prezidentství Lázara Cárdenase v období 1935 až 1940. Později se nicméně politické špičky od fašismu odklonily, a proto už pro Mussoliniho „černokošiláče“ Mexičané nepředstavovali za oceánem politického spojence.⁷⁷

Největší sympatie k fašismu nakonec Velká deprese vzbudila v Brazílii. Puč, provedený Getuliem Vargasem v roce 1937 následovalo založení „Estado Novo“. Tento režim měl prvky národně korporativního systému se zaměřením na fašismus. Obrat v brazilské politice opět vyvolal na Apeninském poloostrově nové naděje na větší internacionalizaci fašismu, kdy i samotný Mussolini prezentoval Brazílii jako příklad rozšiřování ve světě. Současně však vzbudil obavy mezinárodního charakteru ostatních antifašistických zemí z další expanze této nebezpečné ideologie na americkém kontinentu.⁷⁸

Nicméně velmi brzy došlo k ochlazení politických vztahů mezi diktátorem Vargasem a Itálií. Svazek s Římem, jak politický tak ekonomický, nemohl v žádném případě nahradit důležité obchodní vztahy s Washingtonem. Vargas dokonce zpomalil transformaci brazilského státu k fašismu a nechtěl ani zakládat stranu s celonárodní působností. Čin, který byl v té době kritizován zvláště italskými pozorovateli. Vargasovo odcizení se od fašismu vyvrcholilo represemi proti straně „Ação Integralista Brasileira“ (AIB). Integralistická strana, název používaný jako synonymum pro AIB, hrála důležitou roli i z jiného důvodu. Byla to jediná autenticky fašistická strana na celém americkém kontinentu, která zahrnovala stovky tisíc členů. Integralisté převzali některé prvky německého nacionálního socialismu a zmiňovaného italského fašismu. Avšak strana se distancovala od rasistických prvků, charakteristických pro evropské nacionalistické strany. Jako svůj ústřední slogan si dokonce zvolila „Sjednocení všech ras a všech národů“.⁷⁹

Zakladatelem a vůdcem AIB se stal Plinio Salgado. On a jeho spolustraníci dokázali něco zdánlivě nemožného – dva roky od svého založení v roce 1933 měla Integralistická strana přes 400 tisíc registrovaných přívrženců a o dva roky později, v roce 1937 se počet jejích členů přehoupl přes jeden milion! Tím se AIB zařadila mezi

⁷⁷ Franco SAVARINO, *Juego de ilusiones: Brasil, México y los "fascismos" latinoamericanos frente al fascismo Italiano*, in: *Historia Critica* no. 37, Bogota 2009, s. 128.

⁷⁸ Tamtéž, s. 129.

⁷⁹ Tamtéž, s. 131.

vůbec největší masové strany celé Latinské Ameriky. Tento překvapivý úspěch podpořil popularitu AIB zvláště mezi středními vrstvami, v armádě, mezi mladými lidmi a imigranty z první a druhé generace. Integralistická strana lákala svým programem i mnoho italských imigrantů žijící v Brazílii, a proto vytvářela i jakousi konkurenci pro italskou PNF, která ideologií korespondovala s brazilskou AIB. Místní přistěhovalci z Apeninského poloostrova například raději upřednostňovali zelenou košili, typickou pro Integralistické hnutí, než černou košili, sympatizující s Mussolinim. AIB fakticky přímo převzala i celou řadu symbolů, pocházejících z italského fašismu – košile vojenského stylu, románský pozdrav, dělení integralistických milic na legie, menší seskupení se sjednotila do jednotek nazývaných Pliniananos (podobných italským Balilla), pochody ve vojenských formacích. Jako motto si přívrženci AIB zvolili „Bůh, vlast a rodina“. Znakem AIB se stalo velké písmeno sigma Σ z řecké abecedy, umístěné v bílém kruhu na modrém pozadí. Sigma představovala jisté sjednocení či sumu hodnot a sil. Integralisté zacházeli ještě dál – vymysleli zcela nové obřady a liturgie, jako například Říjnové svítání, které znamenalo pozdrav slunci, slavený každý rok 23. října. Při něm představitelé a příznivci strany šli ve svých zelených košilích v průvodu, se vztyčenou paží v románském pozdravu, aby tak uctili vítězství sigmy. Celé seskupení ceremonií, symbolů a bájí perfektně zapadalo do profilu sakralizace politiky, jež reprezentovala italský fašismus.⁸⁰

Enormní úspěch integralistů byl paradoxně také hlavní příčinou jejich konce. Getulio Vargas nepocházel z řad členů AIB, a proto se začal obávat příliš velkého nárůstu popularity této strany a jejího stoupajícího vlivu mezi armádními poručíky a důstojníky, o které se diktátor opíral. Také silně vyvinutý pragmatismus mu zabránil vzhlížet k Itálii nebo Německu jako k možným politicko – ekonomickým partnerům. Stejně uvažoval například Lázaro Cárdenas v Mexiku, jenž přes své veškeré ideologické názory zvolil nakonec příklon k USA než k Ose. Po státním převratu, provedeném 10. října 1937 Vargas nejprve zdatně vyjednával a dával Salgadovi naděje, že se jeho strana „Ação Integralista Brasileira“ stane páteří nového režimu a jemu osobně sliboval jmenování ministrem školství. Nová ústava „Estado Novo“ obsahovala silné nacionálně-korporativní principy, a o to více podněcovala entusiasmus stranických kádrů integralistické partaje. Nicméně iluze a nadšení dlouho netrvaly. V prosinci téhož roku byla AIB zvláštním dekretem rozpuštěna. O několik měsíců později došlo k

⁸⁰ Franco SAVARINO, *Juego de ilusiones: Brasil, México y los "fascismos" latinoamericanos frente al fascismo Italiano*, in: *Historia Crítica* no. 37, Bogota 2009, s. 132.

pozatýkáni jejich funkcionářů pod záminkou nezdařeného integralistického puče. Mnoho stoupenců muselo emigrovat, k čemuž byl donucen i vůdce strany Plinio Salgado. Ten nakonec zůstal v portugalském exilu až do své amnestie, udělené v roce 1946.⁸¹

V Chile italský fašismus vzbuzoval zájem již od svého prvopočátku. Avšak teprve v roce 1927, kdy se dostal k moci plukovník Carlos Ibáñez můžeme hovořit o jeho konkrétnějším vlivu. Chilský autoritářský režim inklinoval ke kontrole hospodářství a kladl si za vzor Mussoliniho Itálii. Ke své škodě, však postrádal ideologickou a organizační základnu, tudíž ho nelze považovat za fašistický režim italského ražení. V roce 1931 Ibáñezův režim padl. O rok později vzniklo na chilské politické scéně nové radikální politické uskupení – Národně-socialistické hnutí. Jejich lídrem se stal právník Jorge González von Marées a jeho ideovým rádcem byl Carlos Keller. Chilští fašisté si se svými italskými kolegy nijak nezadali a hned od počátku se pustili do ostrých útoků proti všem politickým stranám. Od extrémní levice až po konzervativní pravici. Fašisté (podobně jako komunisté a radikální socialisté) se totiž necítili být součástí demokratické politické scény a nijak se netajili svým odhodláním s demokracií brzy skoncovat. V parlamentních volbách v roce 1937 Národně-socialistické hnutí příliš neobstálo a získalo v parlamentu pouhé tři poslance. Několik měsíců po parlamentních volbách následovaly volby prezidentské. A Ibáñez se rozhodl ještě jednou zkusit štěstí a započal volební kampaň. Dne 4. září 1938 jeho přívrženci uspořádali v Santiagu mohutnou manifestaci, jež svou velikostí překvapila mnoho jeho odpůrců. Následující den však došlo k neočekávaným událostem a všechno bylo jinak. Skupina mladíků z fašistického Národně-socialistického hnutí podnikla překvapivý ozbrojený útok proti univerzitě a pojišťovně (jež stála naproti prezidentskému paláci). Mladí fašisté doufali, že jejich čin nalezne odezvu v řadách armády a výsledkem bude státní převrat a nový triumf Ibáñeze. Vládní jednotky, však zakročily s nečekanou brutalitou a celé přepadení skončilo popravou všech radikálů. Tyto události poté přiměly moci chtivého generála Carlose Ibáñeze, aby se své kandidatury vzdal. Chile se na konci třicátých let začalo ubírat od pravicového fašismu zcela opačným směrem a to ke komunismu.⁸²

V Peru začal krátký experiment s fašismem či pseudofašismem diktaturou Óscara Benavidese v roce 1936. Tento vojenský pohlavár se osobně poznal s Mussolinim

⁸¹ Franco SAVARINO, *Juego de ilusiones: Brasil, México y los "fascismos" latinoamericanos frente al fascismo Italiano*, in: *Historía Crítica* no. 37, Bogota 2009, s. 133.

⁸² Jiří CHALUPA, *Dějiny Argentiny Uruguaye Chile*, NLN, Praha 2002, s. 413.

během své diplomatické mise v Itálii. Ministerský předseda vlády José Riva Agüero formuloval tamější politiku jako autoritativní korporativismus se sklony ke katolicismu. Zastával názor, že fašismus představoval jakousi moderní reedici středověkého korporativismu, schopného čelit socialistickému nebezpečí. Mezi další významné peruánské teoretiky fašismu patřili Raúl Ferrero Rebagliati a Carlos Miró Quesada. I přes přítomnost těchto intelektuálů se Benavidesova diktatura vyznačovala spíše elitistickým fašismem, bez větší masové podpory. V první polovině třicátých let 20. století došlo v Peru k paradoxní situaci – zemi vedla autoritativní vláda v čele s Benavidesem, v opozici zůstala Americká revoluční lidová aliance (Alianza Popular Revolucionaria Americana, APRA), která obsahovala fašistické znaky. I přesto však byla považována za národně–socialistickou stranu.⁸³

Vládnoucí třídy v Latinské Americe spatřovaly ve fašismu jistý návod na řešení národních problémů a měly touhu se spojit s ideologií, která nabízela slibnější budoucnost. Fašismus, jakožto nový politický model, se určitým elitám jevil očividně atraktivní, například z důvodů své schopnosti konsolidovat národní společenství či upevňovat autoritativní vedení. Dále pak nabízel změnu v geopolitické rovnováze, jež by bývala byla výhodnější jak pro nové vycházející velmoci, tak pro jejich vazalské státy na „periferii“ světové scény. Také v kontextu soudobých problémů jako národní integrace, začínající industrializace, ekonomické deprese, regionální rivality, oligarchické přežitky a institucionální slabiny byl fašismus reálnou alternativou k současným politickým systémům. Z těchto pragmatických a utilitaristických důvodů na něj nahlíželi mnozí jako na formu řešení specifických problémů. Nebyl to tedy zájem o ideologii jako takovou, nýbrž o její „pozitivní“ výsledky, které vládnoucí elit y od tohoto modelu očekávaly.⁸⁴

Jedním ze společných znaků pravicových diktatur v Latinské Americe byla schopnost vyznávat ideologii, z které si však braly jen to, co samy uznaly za zajímavé, prospěšné a mnohdy i lákavé. Jejich rozhodnutí změnit ideologický směr nepředstavovalo nic nemožného, neuskutečnitelného. Pokud došly k závěru, že pro ně není politicky ani ekonomicky výhodné vyznávat například fašismus, svlékly jeho kabát a oblékly zase jiný. Daná symbolika, ať už v oděvech, gestech a jiných prvcích sjednocovala jejich příznivce. Ideologii a ikonu v jedné osobě pak představoval

⁸³ Franco SAVARINO, *Juego de ilusiones: Brasil, México y los "fascismos" latinoamericanos frente al fascismo Italiano*, in: *Historía Crítica* no. 37, Bogota 2009, s. 137-138.

⁸⁴ Tamtéž, s. 136.

vojenský režim nebo vláda jednoho muže. Ty také prostřednictvím konkrétní ideologie mohly legitimizovat autokracii. Fašismus se v Latinské Americe stal i jakousi „módní záležitostí“ hlavně mezi intelektuály a vládnoucími vrstvami. Byli to právě oni, kdo tento směr propagovali a šířili dál.⁸⁵

Ideový rozkol mezi italskými „černokošiláči“ a latinskoamerickými „fašisty“ měl ve své historii jistou dávku ironie. Když v létě roku 1943 padl Mussoliniho režim, na jiné straně zeměkoule započal jiný politický experiment fašistického charakteru. V Argentině se chopil moci tamější generál a později i prezident Juan Domingo Perón, který využíval k manipulaci a řízení argentinského lidu svou vlastní stranu, nesoucí název Justicialistická (Partido Justicialista). Ta se stala později i politickým směrem nazývaným justicialismus, přezdívaný mnohdy jako „perónismus“. Mexiko také pokračovalo ve své původní národně-populistické evoluci. Jihoamerický „spící obr“, jak se někdy také Brazílii přezdívalo, s konečnou platností zanechal fašistických pokusů, aby vytvořil svou vlastní populistickou formu vedení státu.⁸⁶

3.2. Vláda levice aneb latinskoamerický komunismus v praxi

V období mezi lety 1929 až 1950 panovalo v Latinské Americe jisté rozčarování z liberálně-demokratického uspořádání společnosti, zapříčiněné do velké míry ekonomickými problémy, jež pramenily z Velké hospodářské krize. Ta vyvolala politický a ideologický neklid ve společnosti, který na jedné straně způsobil zvýšení přitažlivosti socialistické vize, v níž se ve dvacátých letech vzhledlo nemálo příznivců a na druhou stranu došlo k povzbuzení propagace i jiných politických modelů, mezi něž patřil například evropský fašismus. Evropský ideologický konsensus, v němž vládnoucí třídy v Latinské Americe viděly v předchozích desetiletích inspiraci ale i poučení, nahradila tvrdá konfrontační politika, založená na názorové bipolaritě.

Na rozdíl od svých předchůdců se nyní mohli latinskoameričtí politici rozhodovat ze širšího pole různorodých ideologických směrů. Anarchismus z konce 19. století nebyl pro žádnou zemi Latinské Ameriky zajímavý, aby se na jeho základě vytvořila politická strana. Sociální demokracie, inspirovaná marxismem také nedosáhla na počátku 20. století většího zájmu. Její vývoj se později nasměroval spíše k revolučnímu

⁸⁵ Franco SAVARINO, *Juego de ilusiones: Brasil, México y los "fascismos" latinoamericanos frente al fascismo Italiano*, in: *Historia Critica* no. 37, Bogota 2009, s. 137.

⁸⁶ Tamtéž, s. 143.

bolševickému modelu. V Chile se komunistická strana během dvacátých let 20. století stala sice jednou z nejúspěšnějších v rámci celé Latinské Ameriky, avšak její kladný výsledek se jen nepatrně odrazil v počtu poslanců ve sněmovně. Přelom nastal ve třicátých letech 20. století. Prakticky ve všech státech Střední a Jižní Ameriky byly zakládány nové komunistické strany. Větší úlohu sehrály v Brazílii, Chile a na Kubě. V dalších zemích, počínaje Argentinou, Uruguayí, Kolumbií či Venezuelou alespoň představovaly vyváženého soupeře, se kterým se v parlamentu muselo počítat. Sociální nerovnováha, která se ještě více prohloubila díky dopadům mezinárodní ekonomické krize, jež přiosťřila již tak existující sociální konflikty, pomohla vytvořit vhodné podmínky především pro levicově smýšlející strany. Napětí uvnitř státu a silící vliv komunistického hnutí někde vyústily v katastrofické jednání. Příkladem za všechny se stal Salvador. Místní Komunistická salvadorská strana (Partido Comunista Salvadoreño, PCS) zorganizovala rozsáhlý rolnický protest, který během několika dnů přerostl v pokus o státní převrat. Vláda se však rozhodla rázně zakročit. Povolila, aby dobře vyzbrojená armáda brutálně potlačila toto povstání. Tvrdost zásahu si tak podle odhadů vyžádala smrt 10 až 40 tisíců povstalců.⁸⁷

Socialistické modely si začaly získávat příznivce i mezi střední vrstvou, a pak především mezi nespokojenými občany. Preference levicových stran postupně rostly a díky tomu se současně nejvíce začaly zviditelňovat komunistické strany.⁸⁸

Slovo „Communis“ pochází z latiny a znamená „společný“. Strany, nesoucí tento pojem ve svém názvu, se šířily v Latinské Americe obdobně jako ve zbytku světa. Některé vznikly rozkoem se socialistickými stranami, jiné vyrostly do velikosti na základě aktivit skupin, které sympatizovaly s Ruskou revolucí. Obě alternativy se tak mohly rozvíjet buď v prostředí, kde dříve žádné anarchistické či socialistické strany neexistovaly, nebo tam, kde se už v předešlém období určitý komunistický vliv nacházel. Zajímavá byla situace v Argentině. Roku 1921 se tu konal kongres Socialistické strany, kde na základě výsledku hlasování byla dvěma třetinami všech členů odmítnuta nabídka připojení k Třetí internacionále. Zástupci poražené skupiny se proto odtrhli a založili Komunistickou stranu, která měla 3500 registrovaných členů. „Partido Comunista“ soupeřila se socialisty o vedení odborů, avšak jen s malým úspěchem. Oproti tomu v Chile, na sjezdu Socialistické dělnické strany (Partido

⁸⁷ Tulio Halperín DONGHI, *The Contemporary History of Latin America*, Duke University Press, Durham 1993, s. 220.

⁸⁸ Tamtéž, s. 220.

Socialista Obrero, PSO) se přistoupení k Třetí internacionále odhlasovalo. Povinností, z toho vyplývajících bylo přejmenování původní strany na Komunistickou, což se uskutečnilo 1. ledna 1922. Straničtí kádrové proklamovali 2000 členů své partaje, včetně odborového předáka Luise Emilia Recabarrena. Ten dokonce v roce 1924 strávil v Sovětském svazu celkem šest měsíců.⁸⁹

V Brazílii se většina členů anarchisticko-syndikalistického hnutí, vedeného Astrogildem Pereyrou oficiálně rozhodla zformovat v březnu roku 1922 Komunistickou stranu Brazílie (Partido Comunista Brasileiro, PCB). Dějištěm vzniku a vyhlášení nové partaje se stal kongres, kterého se zúčastnily delegace z regionů Rio, Niteroi, São Paulo, Cruzeiro, Juiz, Recife a Porto Alegre. Ačkoliv tato Komunistická strana aspirovala na to být nejsilnější v rámci celého kontinentu, započala svou existenci pouze s 500 členy. Většinu z nich tvořili pouze intelektuálové, jež ani neměli snahu o větší propagaci komunismu. V Peru v roce 1926 utvořili krajně levicoví politici pod vedením José Carlose Mariáteguia Socialistickou stranu. Její primární aktivitou se stal boj proti populistické Americké revoluční lidové alianci (Alianza Popular Revolucionaria Americana, APRA). V roce 1930 si na pokyn Kominterny⁹⁰ Socialistická strana změnila jméno na Komunistickou stranu Peru. Také v Kolumbii se roku 1922 Socialistická revoluční strana s lídrem Albertem Castrillónem připojila k Třetí internacionále. Avšak rok po Velké depresi došlo k vnitrostranickým sporům, které vyústily v rozdělení a založení nové Komunistické strany. V roce 1926 vznikla Socialistická strana Ekvádoru. O dva roky později získala majoritu v parlamentu a jako většina ostatních komunistických stran Latinské Ameriky, se i ona připojila ke Třetí internacionále. Její předseda Ricardo Paredes proklamoval přes 10 tisíc členů.⁹¹

Mezi další země, kde se komunistické strany etablovaly patří: Bolívie (1920), Kuba (1925), Costa Rica (1930), Venezuela (1931), Dominikánská republika (1945), Haiti (1946), Paraguay (legálně 1945) a Guatemala (legálně 1950). Zajímavé je, s jakou

⁸⁹ Victor ALBA, *Politics and the Labor Movement in Latin America*, Stanford University Press, Stanford 1968, s. 118.

⁹⁰ [„Kominternu (**K**omunistická **I**nternacionála), zvaná též Třetí internacionála, byla mezinárodní komunistická organizace založená v Moskvě roku 1919. Programem bylo vítězství komunismu ve světě. V roce 1920 na druhém kongresu Komunistické Internacionály v Moskvě formuloval Lenin 21 podmínek pro vstup do Internacionály. Pro národní komunistické strany znamenaly podřídit se zájmům moskevského centra a stát se vykonavateli politiky ruských bolševiků. Roku 1928 měla přes 580 tisíc členů mimo Sovětský svaz. Byla rozpuštěna roku 1943 Stalinem jako projev ochoty ke spolupráci se Západem. V roce 1947 byla obnovena v podobě Informbyra.“] *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích 4*, DIDEROT, Praha 1999, s.152.

⁹¹ Victor ALBA, *Politics and the Labor Movement in Latin America*, Stanford University Press, Stanford 1968, s. 119.

rychlostí se komunistické myšlení rozšiřovalo. Za pouhé čtyři roky po založení Internacionály, tedy v roce 1919 fungovala již ve většině zemí Latinské Ameriky komunistická či socialistická strana. Podobně rychlé rozšiřování proběhlo i na starém kontinentu.⁹²

Ačkoliv sekretariáty většiny komunistických stran hlásily svému vedení do Moskvy pozitivní čísla o stavu svých členů, mnohdy se stávalo, že tato čísla příliš neodpovídala realitě. Existuje celá řada důkazů. V hlavním městě Mexika se prvomájového průvodu roku 1930 účastnilo kolem 400 osob, zatímco partaj uváděla, že počet jejích registrovaných členů převyšuje 2000. V Ekvádoru byla situace podobná. Namísto tisícového počtu strana nakonec přiznala, že pouze 200 z nich platí členské příspěvky. Posledním případem falšování dat se stala Kuba, která údajně vykazovala několik tisíc členů, avšak nakonec jich bylo zaregistrovaných jen 300.⁹³

V roce 1935 vyhlásil sedmý kongres Komunistické internacionály tzv. lidovou frontu. Představoval svazek všech protifašistických a demokratických sil, který vznikl jako odpověď na nástup fašismu a přislíboval obranu míru, svobody a sociálních vymožeností. Komunistickým stranám se nicméně během druhé poloviny třicátých let 20. století fakticky nikde v Latinské Americe nepodařilo vybudovat skutečně dobře organizovanou lidovou frontu. V Argentině a Uruguayi se socialisté a jiné levicové strany stavěli ke komunistickým nabídkám na koalici značně odmítavě. V Peru strana Americká revoluční lidová aliance (APRA) vždy a bez rozpaků odmítla jakoukoli nabídku ke spolupráci s komunisty. Situace na Kubě byla obdobná. Poté, co se „Partido Auténtico“ záporně vyjádřilo k nabídce vytvořit alianci s kubánskými PCC (Partido Comunista de Cuba), se komunisté rozhodli podpořit plukovníka Fulgencia Batistu. V jiných latinskoamerických zemích se situace vyvíjela podobně.⁹⁴

Stejně jako v Evropě, kde komunisté zpočátku spolupracovali s fašisty a katolíky, se i v Latinské Americe snažili dosáhnout porozumění s extrémní pravicí. Například v Brazílii nabídli kooperaci Getuliu Vargasovi i přesto, že věznil jejich lídry. Avšak ani tato oběť jim nepřinesla diktátorovu přízeň či podporu. V Peru komunisté po dohodě s autoritativním vládcem Marshalem Oscarem Benavidesem pomohli jeho kandidátovi Manuelu Pradovi na post prezidenta. Po volbách se jim pak podařilo získat jedno

⁹² Victor ALBA, *Politics and the Labor Movement in Latin America*, Stanford University Press, Stanford 1968, s. 119.

⁹³ Tamtéž, s. 130.

⁹⁴ Tamtéž, s. 137.

poslanecké křeslo a zajistit si větší moc nad odborovým hnutím. Tyto aliance s diktátory dokazovaly, jak schematicky komunisté pracovali s nařízeními, které ustanovovala Internacionála. Neustálé rozšiřování protinacistické fronty prováděli i za cenu propojování se s populisty a silně pravicově orientovanými stranami. Zmíněná taktika však měla určité vedlejší negativní dopady. Například v Peru nebo v Brazílii se navzájem odcizily některé místní politické spolky, protože se pro ně tato taktika stala neakceptovatelnou. Neblahý konec lidových front v Latinské Americe způsobilo podepsání Hitlerova paktu se Stalinem 23. srpna 1939. Poté, co šok z nastalé situace odezněl, si latinskoameričtí komunisté uvědomili, že jejich ruští spojenci se tak vlastně stali součástí imperialismu.⁹⁵

Rokem 1942 začalo desetiletí úpadku komunistického hnutí v Latinské Americe. Výsledkem této dekadence bylo, že politické orgány a jednotlivé základní organizace strany se přestávaly podílet na tvorbě vlastního programu. Jejich síla slábla až postupně skoro vyhasla. Výjimku představovala chilská a brazilská komunistická strana, kde veřejnost projevovala alespoň částečný zájem o propagované myšlenky. Po druhé světové válce Latinská Amerika vstoupila do období hlubokých transformací – politických, sociálních i ekonomických. Kvůli nedemokratickému postoji tak komunisté již nebyli schopni zaujmout vedoucí pozice ve státech.⁹⁶

Ačkoliv by se mohlo zdát, že sociální nerovnosti ještě posílené Velkou hospodářskou krizí budou nápomocny k vzestupu komunismu v Latinské Americe, tak tomu nebylo. V období třicátých až padesátých let nenastalo nějaké výraznější šíření komunistických myšlenek v latinskoamerickém regionu. K tomuto došlo až ve druhé polovině 20. století.

3.3. Vratká demokracie

Demokracie neměla v Latinské Americe tradici, jako tomu bylo například u zemí západní Evropy. Latinskoamerické demokracie můžeme obrazně řečeno popsat jako jakési „intermezzo“ mezi dlouhými periodami diktatur, jež s sebou přinesla Velká hospodářská krize. V některých republikách se období demokracie prodloužilo a mnohdy nakonec zakotvilo. Avšak k tomuto stavu došlo o několik desítek let později.

⁹⁵ Victor ALBA, *Politics and the Labor Movement in Latin America*, Stanford University Press, Stanford 1968, s. 137.

⁹⁶ Tamtéž, s. 138.

V oblastech Jižní a Střední Ameriky byla myšlenka demokracie různě interpretována. Nejprve si je proto třeba položit otázku, o jaký typ demokracie se tu jednalo. Analýza politických událostí v Latinské Americe se tak uskutečnila podle toho, co se za demokracii považuje, konkrétněji, co se myslí pod pojmem politický demokratický systém. V současné době existuje termín „minimální“ demokracie, která vzniká na základě možnosti lidu zvolit si svého představitele státu prostřednictvím svobodných voleb. Všelidová hlasování musí ale splňovat dvě základní podmínky – opakovat se v pravidelných intervalech a být svobodné.⁹⁷

V historii latinskoamerického myšlení se nicméně akceptovaly i další koncepty politického pluralismu. Podle jednoho z nejvlivnějších myslitelů kontinentu Josého Martíha, jehož výrok: „*Stejná práva pro všechny*“ neznamenal v rámci demokracie pouze práva politická, ale autor výroku chtěl též zdůraznit význam práv sociálních. José Martí neuvažoval tedy příliš o demokracii politické, ale chtěl dostat do popředí zájmu hlavně tzv. demokracii sociální. Pokud bychom si podrobně prostudovali některé části mexické ústavy z roku 1917, zjistili bychom, že i zde byla zakomponována myšlenka demokracie i z hlediska práva sociálního.⁹⁸

V období Světové hospodářské krize můžeme mluvit také o „ekonomické“ demokracii. Tento trend zformulovala pravicově orientovaná peruánská Americká revoluční lidová aliance (APRA). Díky velkému ohlasu se tato tzv. „ekonomická“ demokracie rozšířila po celé Latinské Americe. V podstatě se jednalo o druh politiky, který se integroval mezi ostatní populistické strany a nabízel různá ekonomická řešení jak z hospodářské krize. Zaujímal čelní místo ve volebních programech populistických stran a odrážel též úsilí kapitalistických patriotů. Tyto tendence dostaly kontinent do situace, kdy se stal velmi závislým na světové ekonomice a zahraničních monopolech a ještě více se prohloubila Velká hospodářská krize.⁹⁹

Uvedené koncepty demokracie nicméně vyžadovaly silný národní stát. Ten však mohla zformovat jen velmi výrazná politická síla, prakticky postrádající silnější opozici. Navíc musela disponovat i značnou politickou podporou mezi obyčejnými lidmi, proto aby i nepopulární kroky byly tolerovány.¹⁰⁰

⁹⁷ Adám ANDERLE, José GIRÓN, *Reflexiones sobre la democracia en América Latina*, Breogán, Oviedo 1997, s. 15.

⁹⁸ Tamtéž, s. 16.

⁹⁹ Tamtéž, s. 16.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 16.

Čtyřicátá léta 20. století můžeme považovat za jedno z prvních desetiletí v moderní historii Latinské Ameriky, kdy existovala skutečná politická pluralita ve větším počtu latinskoamerických států. Ta byla také do jisté míry způsobena tzv. politikou „dobrého sousedství“ vedenou Spojenými státy americkými. V období antifašistické koalice, kdy západnímu světu hrozil zánik, projevovala zahraniční politika USA úsilí vymýtit diktátorské režimy v zemích Latinské Ameriky a dosadit demokratické systémy, v nichž by se různé strany utkávaly o přízeň voličů ve svobodných volbách. Během této epochy se politické soutěže mohli účastnit i komunisté. Nicméně toto období netrvalo příliš dlouho. Skončilo již v roce 1948, tedy v době počátku studené války. Příčinu úpadku demokratického cyklu způsobil nástup národní oligarchie nebo armády.¹⁰¹

Pro lepší porozumění těžkého boje, jaký musela svádět demokracie v Latinské Americe lze uvést širší historickou statistiku. V rozmezí let 1900 až 2000 je možné většinu latinskoamerických politických systémů kvalifikovat spíše jako autoritativní režimy než demokratické země. Konkrétněji tedy v letech 1900 až 1970 převažovaly režimy autokratické. Nicméně změna nastala od roku 1930, kdy stále více a více demokratických systémů nahrazovalo oligarchické republiky.¹⁰²

Pokud bychom srovnávali „životnost“ demokratických systémů a různých jiných nedemokratických režimů, počet let fungování se poměrně vyrovnával. Plně demokratické vlády existovaly soustavně nejdéle v Chile (1932 – 1973), Kolumbii (1930 – 1952 a 1958 – 1970), Uruguayi (1939 – 1973), Kostarice (1948 – 1970), Venezuele (1945 – 1948 a 1958 – 1970), Brazílii (1945 – 1964), Ekvádoru (1948 – 1961), Argentíně (1946 – 1955 a 1973 – 1976), Bolívii (1952 – 1964), Peru (1939 – 1948) a Guatemale (1945 – 1954).¹⁰³

V mezidobí třicátých až padesátých let 20. století se Latinská Amerika musela vyrovnat se dvěma globálními událostmi – Velkou hospodářskou krizí a druhou světovou válkou. Ve třicátých letech to byla právě mohutná ekonomická deprese, která svrhla některé vratké demokracie a uvrhla je do desetiletí trvajících krutých diktatur. Autoritativní režimy zároveň posílila i vlna antidemokratické ideologie v Evropě. Jiným důvodem vzestupu byl i negativní přístup k zahraniční politice „dobrého sousedství“

¹⁰¹ Adám ANDERLE, José GIRÓN, *Reflexiones sobre la democracia en América Latina*, Breogán, Oviedo 1997, s. 17.

¹⁰² Paul DRAKE, *Between tyranny and anarchy: a history of democracy in Latin America, 1800-2006*, Stanford University Press, Stanford 2009, s. 165.

¹⁰³ Tamtéž, s. 165.

USA.¹⁰⁴

Následující údaje nám zřetelně dokazují, jak devastující vliv měl tzv. „Big Crack“ na demokratické systémy v latinskoamerických státech. Ještě v rozmezí let 1928 až 1930 se zde nacházelo 14 demokracií a 6 diktatur. Obrat nastal v letech 1930 až 1934, kdy proběhlo celkem 13 státních převratů. Od roku 1932 do roku 1934 pak došlo k novému státnímu uspořádání, vzniklo 10 demokratických zřízení a 10 diktatur. Do konce třicátých let se uskutečnilo dalších 7 pučů. V případě Kolumbie se však nejednalo o klasický model změny demokracie v diktaturu. Rok po počátku Velké hospodářské krize se konaly svobodné parlamentní volby, ve kterých zvítězily liberální strany nad konzervativními. Jedinou světlou výjimku vytvořilo Chile, které se v roce 1932 přeměnilo na základě masových demonstrací z diktatury na demokracii, jež se udržela až do roku 1973. Nicméně do roku 1950 zbylo v Latinské Americe pouze 8 demokracií.¹⁰⁵

V Brazílii, Uruguayi, Chile a Argentině výsledky voleb a mobilizace veřejného mínění podávaly nepopíratelné svědectví o tom, že podpora autoritářství mezi obyčejnými lidmi zůstala příliš nízká na to, aby vedla k úpadku demokracie. Oproti naprosté většině obyčejných lidí se však ekonomické, politické a armádní elity opět uchýlovaly k nedemokratickým idejím a běžně i ke státním převratům. Úmyslně provokovaly k nepokojům, které měly cíleně vést k nabourání stability demokracie. Tyto praktiky, vedoucí k prosazení jejich vlastních zájmů existovaly již od dob nezávislosti Latinské Ameriky.¹⁰⁶

Demokracie jako politický systém byla ovlivňována jak událostmi uvnitř států, tak i mezinárodním děním. Například porážka fašismu na konci druhé světové války nebo orientace katolické církve směrem k sociální spravedlnosti a k demokracii silně podporovaly šíření myšlenek politického pluralismu. Na druhou stranu okolnosti jako Velká hospodářská krize, studená válka či pozdější kubánská revoluce v šedesátých letech 20. století měly převážně opačný efekt, směřující k autoritativním režimům.¹⁰⁷

Jedním ze základních kamenů každé demokracie je ústava. V Latinské Americe se však měnila více než často, a to platilo i v letech, jež následovaly po Velké depresi. Od

¹⁰⁴ Paul DRAKE, *Between tyranny and anarchy: a history of democracy in Latin America, 1800-2006*, Stanford University Press, Stanford 2009, s. 165.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 167.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 168.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 168.

dob nezávislosti až do padesátých let minulého století se ve dvaceti latinskoamerických republikách vystřídal přes 180 různých obměn ústav! Ve sledovaném období si ji každá země změnila v průměru devětkrát. Prvenství v počtu držela Dominikánská republika (dvacet devětkrát), opakem byla Panama (tříkrát). I jiné země se staly smutnými rekordmany v transformacích ústavy – Venezuela (dvacet čtyřikrát), Haiti (dvacetkrát) a Ekvádor (sedmnáctkrát). Proti nim stály Paraguay a Uruguay, u kterých neproběhlo tolik proměn ústavy (celkem čtyřikrát). Od třicátých do šedesátých let vzniklo v Latinské Americe skoro šedesát různorodých konstitucí. Například Dominikánská republika jich měla sedm, Haiti a Venezuela šest.¹⁰⁸

Argentina se mohla pochlubit nejdéle platnou ústavou, již z roku 1853. Nicméně na krátký čas ji svou vlastní nahradil prezident Juan Domingo Perón, a to v letech 1949 až 1957. Také kolumbijská ústava z roku 1886, které předcházelo deset jiných konstitucí, prokázala funkčnost, i když musela být mírně aktualizována v letech 1936 a 1945.¹⁰⁹

Ve většině latinskoamerických zemí představovala ústava Spojených států amerických vzor pro jejich, i přesto že byly mnohdy rozsáhlejší a detailnější než uvedená předloha. Běžně tzv. „zákon zákonů“ obsahoval v Latinské Americe kolem 35 stran, což svou délkou třikrát přesahovalo rozsah základního dokumentu USA. Jedním z důvodů, proč se tak dělo, byla snaha zabránit špatné interpretaci daných zákonů. Tvůrci se snažili o to, aby vlády přesně následovaly postup stanovený ústavou a nemohly si nic vymyslet. Obsáhlost základního dokumentu vyplývala i z umístění detailního výčtu sociálních a ekonomických práv pro garanci jejich působení.¹¹⁰

Na osudu demokracie se velmi výrazně podepsala Velká hospodářská krize. Přinesla zmatek na politickou scénu jednotlivých zemí Latinské Ameriky a důsledkem toho bylo vytvoření prostoru pro jiné ideologie a politické modely. Můžeme tedy říci, že ekonomická krize nepřispěla k rozkvětu demokracie v těchto státech, ba naopak vedla k velkému úpadku.

¹⁰⁸ Paul DRAKE, *Between tyranny and anarchy: a history of democracy in Latin America, 1800-2006*, Stanford University Press, Stanford 2009, s. 171.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 172.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 172.

ZÁVĚR

Země Latinské Ameriky se někdy též nazývaly „periferními“, zejména díky své geografické poloze, kdy se nacházely mimo tzv. hlavní ekonomické zóny západní Evropy a Severní Ameriky. V době před Velkou depresí bylo jejich hospodářství založeno na modelu exportu základních surovin. V každé zemi převládal jeden hlavní vývozní artikl, který tak vytvářel klíčový příjem pro státní pokladnu. Po dlouhá desetiletí plnil tento model podpory hospodářského růstu svou funkci. Nicméně několik let před krizí nastal zvrat. Rozličné překážky spočívající v omezování přírodních zdrojů a následné distribuci způsobily v mnoha případech latinskoamerických států zpomalení rozvoje ekonomiky. Velmi důležitou roli sehrály v této souvislosti i Spojené státy. Představovaly největší investory a zároveň i věřitele v Latinské Americe. Díky tomuto postavení měly možnost kontroly a ovlivňování prostřednictvím své obchodní politiky. Pro USA symbolizovala Latinská Amerika vždy jakýsi „zadní dvoreček“, není proto divu, že obchodní provázanost mezi nimi navzájem byla značná.

Dne 24. října 1929 došlo k totálnímu krachu newyorské burzy a následně spuštění Velké hospodářské krize. Latinská Amerika se však již několik let před touto událostí nacházela ve složité hospodářské situaci, a proto nelze v tomto případě říci, že až nyní se jednalo o počátek Velké deprese. I u řady dalších zemí, počínaje Spojenými státy znamenal tento datum už jen jakési vyvrcholení celé škály komplexních problémů a jejich vyústění v krizi.

Vlády zemí Latinské Ameriky se k řešení dopadů Velké hospodářské krize postavily různým způsobem. V některých státech vláda aktivně zasahovala do svých ekonomik, v opačném případě pasivně vyčkávala, jak se situace bude vyvíjet dál. Obecně lze říci, že země, které zvolily aktivní přístup k řešení krize, rychleji zregenerovaly své hospodářství oproti státům s pasivní ekonomickou politikou.

V této práci, pro model direktivních zemí, byla detailně rozebírána řešení krize v Chile, Brazílii a Mexiku. Nástroje, které vlády používaly v boji proti ekonomické depresi, tvořily: monetární politika (devalvace měny, kontrola směnných kurzů), uvalování vysokých celních poplatků na některé dovážené produkty či přímá státní podpora důležitých produkčních odvětví. Ze zemí s pasivní hospodářskou politikou byla věnována pozornost zejména Kubě, Argentině a Kolumbii. Tyto státy se řídily heslem „laissez – faire“, což znamená ve volném překladu do češtiny „dejte trhu volnou ruku“.

Tento způsob propagoval zejména klasický liberalismus. Státy Latinské Ameriky, které si zvolily tento přístup, neprováděly tedy regulaci trhu jako direktivní země.

Jedním z faktorů, jenž se podepsal na rychlejším zotavení se z recese, byla přítomnost centrálních bank. V zemích s pasivní politikou však přetrvávala jejich absence. V Argentině byla založena teprve v roce 1935, na Kubě začala fungovat dokonce až v roce 1950. Státy s aktivní hospodářskou politikou je přitom zřizovaly již ve dvacátých letech 20. století, během misí amerického ekonoma Edwina Kemmerera. Centrální banka představovala pravděpodobně jednu z nejvýznamnějších institucí, která disponovala dostatečnými nástroji k tomu, aby mohla částečně zmírňovat dopady Světové hospodářské krize. V některých zemích se podílela na založení dalších finančních institucí, jako například úvěrových bank, kontrolních úřadů či dalších orgánů.

Výrazná změna musela po roce 1929 proběhnout také v celkovém hospodářství. Neúnosné se stalo to, že se státy orientovaly pouze na vývoz jednoho konkrétního typu produktu či suroviny. Dosavadní trend tvořil jeden z hlavních důvodů, proč některé země utrpěly tak drtivé propady růstu hrubého domácího produktu. Jejich závislost na světové ekonomice byla značná, a proto nutně muselo dojít k rozsáhlé diverzifikaci výroby a přeorientování se na vnitřní domácí trhy. Tuto skutečnost lze označit za pozitivní důsledek krize, ačkoliv její cena dosahovala extrémně vysokých hodnot.

Ekonomické škody, jež uštědřila Velká hospodářská krize zemím Latinské Ameriky, se zacelily znatelně rychleji v porovnání s politickými důsledky, které pronásledovaly některé státy ještě dvacet let poté. Jedním z hlavních dopadů deprese se stal nárůst fašistických tendencí a populismu, které měly velký ohlas u latinskoamerického lidu. K moci se pomocí pučů dostávaly různé pravicové militaristické junty a populističtí diktátoři. Přesto však nacismus ani fašismus nevytvořily v Latinské Americe jednotící ideologie – jak rychle je přijaly, stejně rychle dokázaly fašistický kabát svléci a obléci nový. Pravicové diktatury si ze společných ideologických znaků vybíraly pouze to, co se jim zdálo užitečné pro jejich vládnutí. Různorodá symbolika (oděvy, pozdravy aj.) spojovala jejich příznivce. Ideologii a ikonu v jedné osobě pak představoval vojenský režim nebo vláda jednoho muže.

Fašismus se v Latinské Americe stal i jakousi „módní záležitostí“, a to především mezi intelektuály a vládnoucí vrstvou. Mezi hlavní latinskoamerická úspěšná pravicová uskupení patřily – brazilská Integralistická strana (Ação Integralista Brasileira, AIB), peruánská Americká revoluční lidová aliance (Alianza Popular

Revolucionaria Americana, APRA) a argentinská Justicialistická strana (Partido Justicialista, PJ).

Další politický směr, jehož šíření mohla ovlivnit Velká deprese, představoval komunismus. Tato ideologie měla oproti pravicovým myšlenkám přesně propracovanou vnitřní strukturu a širokou mezinárodní podporu. V podstatě lze říci, že v každé zemi Latinské Ameriky se etablovala strana, která v názvu nesla slovo komunistická či socialistická. Ačkoliv se ve třicátých až padesátých letech 20. století levicová ideologie poměrně dobře šířila a vznikaly zde levicové politické strany, faktem zůstává, že Velká hospodářská krize z roku 1929 nepřispěla k jejímu výraznějšímu zesílení.

Posledním politickým systémem, o kterém bakalářská práce pojednává, je demokracie. Její setrvání v zemích Latinské Ameriky značně ovlivnila Světová ekonomická deprese. Jak velkým přispěním pomohla krize k šíření pravicově – populistických režimů, stejně velkou měrou se zasloužila i o vymýcení pluralitních systémů. Nakonec však boj o prosazení tohoto státního zřízení v současnosti většina zemí Jižní a Centrální Ameriky snad definitivně vyhrála.

Vzhledem k absenci česky psané literatury vychází práce především ze zahraničních zdrojů - *América Latina en los años treinta: el papel de la perifería en la crisis mundial* (Rosemary Thorp), *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días* (Tulio Halperín Donghi), *Historia de América Latina* (Germán Vázquez, Nelson Martínez Díaz), *The Contemporary History of Latin America* (Tulio Halperín Donghi), *Politics of Latin America: the power game* (Harry Vanden, Gary Prevost).

RESUMEN

América Latina representa un mundo que nos sorprende con la riqueza cultural y natural. También nos atrae con su historia. La historia de esta región ha estado siempre llena de vuelcos políticos, sociales y económicos. Ya en el año 1492 cuando llegó Cristóbal Colón y estableció el primer contacto con gente nativa, más tarde siguieron otras invasiones españolas y portuguesas que casi destruyeron por completo aquella cultura y confiscaron las tierras para crear sus colonias. El interés de los Estados Unidos de América y sus intervenciones en política y economía de algunos estados latinoamericanos también forman gran parte de su historia. Hay que mencionar, por ejemplo, las batallas constantes entre algunos estados sobre las zonas ricas de materias primas, los cambios en los sistemas políticos cuando se alternaban dictaduras, socialismo, comunismo o democracia. Un impacto enorme en todas las zonas de cada uno de los países de América Latina provocó la Gran Depresión del año de 1929, que se convirtió en el tema principal de esta tesis de diplomatura.

Los países de América Latina eran a veces llamadas „los países de la periferia“ - sobre todo por su posición geográfica. Los distintos estados se encontraban fuera de las zonas económicas principales de la Europa Occidental y de la América del Norte. En tiempos anteriores a la Gran Depresión estaban sus economías basadas en el modelo tradicional de la exportación de materias primas. En cada país predominaba un artículo principal para la exportación, lo cual creaba el ingreso clave para la caja estatal. Durante varios decenios largos este modelo de apoyo al crecimiento económico cumplía bien su función. No obstante, varios años antes de crisis ocurrió un cambio. Diversos obstáculos basados en restricciones de recursos naturales y en su distribución provocaron en muchos estados latinoamericanos la desaceleración del desarrollo de la economía. Un papel muy importante actuaban en esta relación también los Estados Unidos. EE. UU. representaban un mayor inversionista y así mismo un acreedor en América Latina. Gracias a esa posición tenían unas posibilidades de control y mediatización por medio de su política comercial. Para los Estados Unidos simbolizaba América Latina siempre cierto „trascorral“, no es nada extraño que sus relaciones mercantiles eran considerables.

El 24 de octubre de 1929 llegó al crac total de la bolsa neoyorquina y a consecuencia empezó la Gran Depresión. Sin embargo América Latina estaba ya varios

años antes de este accidente en una situación económica muy grave. Por eso no podemos decir que la Gran Depresión empezó exactamente en la fecha mencionada. En muchos otros estados empezando con Estados Unidos significaba el 24 de octubre de 1929 solo cierta culminación de una gran gama de problemas complejos y eso se resolvió en consecutiva crisis.

Los gobiernos en América Latina enfrentaban al impacto de la crisis económica mundial de distintas maneras. En algunos estados el gobierno intervenía activamente a su economía, en caso contrario solamente esperaba de forma pasiva a ver como se desarrollaba la situación. En general podemos decir que los países que elegían una actitud activa para resolver la crisis regeneraban sus economías más rápidamente contra los estados con una política económica pasiva.

En este trabajo, en el capítulo sobre los países reactivos (con política económica reactiva), nos enfocamos en los siguientes estados: Chile, Brasil y México. Las herramientas que utilizaban sus gobiernos en lucha contra la depresión económica eran los siguientes: política monetaria (devaluación de la moneda o control de tasas de cambio) e imponer aduanas altas a algunos productos importados. De otro grupo de los países con la política económica pasiva nos dirigimos a Cuba, Argentina y Colombia. Estos estados se regían según el slogan „laissez – faire“ que significa dar „un mano libre al mercado“. Este mote propagaba una particular dirección de liberalismo clásico. Los países de América Latina quienes elegían esta forma de resolver los problemas de crisis no realizaban tanta regulación del mercado contra los países reactivos.

Uno de los factores clave que ayudaba a recuperación más rápida de la recesión era la presencia de los bancos centrales. En países con política económica pasiva había ausencia de estas instituciones. En Argentina fue establecido sólo en el año 1935, en Cuba empezó a funcionar incluso en el año 1950. Al contrario otros estados reactivos los fundaron en los años veinte durante las misiones del profesor americano Edwin Kemmerer. Los Bancos centrales representaban probablemente una de las instituciones más importantes que tenía suficiente herramientas para mitigar parcialmente los efectos de Gran Depresión. En algunos países también los mismos Bancos centrales creaban instituciones financieras como por ejemplo Bancos de crédito, Autoridades de control y otros órganos.

Un cambio significativo tuvo que tener lugar después del año 1929 en la economía total. Un hecho insoportable era que los estados se especializaban solo en la exportación de una única materia prima o un producto concreto. Esta tendencia creaba

una de las razones principales por las que algunos países sufrían de una acibadura muy demoledora del crecimiento del producto interior bruto. Su dependencia de la economía mundial fue considerable. Por eso era necesario realizar una diversificación extensa de la producción y reorientación a los mercados interiores. Con este hecho podemos indicar como un resultado positivo de la crisis económica, aunque su precio era extremadamente caro.

Los daños económicos que provocó la Gran Depresión a las repúblicas latinoamericanas se curaron notablemente más rápido en comparación con las consecuencias políticas, que algunos estados persiguieron todavía veinte años después de la crisis. Una de las secuelas más importantes era el crecimiento de las tendencias fascistas y populistas, que tenían repercusión entre el pueblo común.

Distintas juntas militares y dictadores populistas subían al poder con ayuda de los golpes del estado. No obstante el fascismo o el nazismo no creaban en América Latina una ideología cohesionada. Las dictaduras derechistas tomaban de las ideologías solo las cosas útiles para sus regímenes. El simbolismo homogéneo (vestidos, saludos etc.) unificaba sus aficionados. La ideología representaba un régimen militar o dominio de un hombre, que entonces podía legitimizar autocracia.

Fascismo se convertía en América Latina en un „asunto de moda“, sobre todo entre los intelectuales y las capas gobernantes, que le propagaban y difundían. Entre las agrupaciones derechistas latinoamericanas más exitosas había: Ação Integralista Brasileira (Brasil), Alianza Popular Revolucionaria Americana (Perú) y Partido Justicialista (Argentina).

Otra tendencia política en la que la crisis económica podía influir su expansión representaba el comunismo. Esta ideología tuvo en comparación con las ideas derechistas exactamente definido su estructura interna y un amplio apoyo internacional. En realidad podemos decir que en cada país de América Latina se constituía un partido que se llamaba comunista o socialista. Aunque desde los años treinta hasta años cincuenta la ideología comunista se difundía ampliamente y se creaban nuevos partidos políticos, el hecho permanece que Gran Depresión de 1929 no contribuía a su difusión masiva.

El último sistema político sobre el cual trata este tesis de diplomatura es la democracia. Su permanencia en países de América Latina afectaba profundamente la Grand Depresión. Como recesión ayudaba mucho a la proliferación de los regímenes populistas y así su impacto negativo era a los sistemas pluripartidistas. Al fin entonces

la lucha para la libertad se parece ganada en nuestros tiempos.

Esta tesis de diplomatura, aunque no existe mucha bibliografía en la lengua checa para este tema, nos facilita conocer la problemática de la economía y política en los países de América Latina poco antes del principio de crisis y nos plantea su transcurso durante siguientes veinte años después de la depresión. La aportación para el público tendrían que ser las informaciones sobre las consecuencias que la crisis atrajo y dar un breve desarrollo en la zona de economía en los países elegidos y en la zona política de dichos estados.

POUŽITÉ ZDROJE A LITERATURA

Tištěné zdroje

- [1.] ALBA, Victor, *Politics and the Labor Movement in Latin America*, Stanford University Press, Stanford 1968.
- [2.] ANDERLE, Adám, GIRÓN, José, *Reflexiones sobre la democracia en América Latina*, Breogán, Oviedo 1997.
- [3.] CHALUPA, Jiří, *Dějiny Argentiny Uruguaye Chile*, NLN, Praha 2002.
- [4.] DONGHI, Tulio Halperín, *Historia económica de América Latina: desde la independencia a nuestros días*, Crítica, Barcelona 2002.
- [5.] DONGHI, Tulio Halperín, *The Contemporary History of Latin America*, Duke University Press, Durham 1993.
- [6.] DRAKE, Paul, *Between tyranny and anarchy: a history of democracy in Latin America, 1800-2006*, Stanford University Press, Stanford 2009.
- [7.] HEFFER, Jean, *La gran depresión*, NARCEA S.A., Madrid 1982.
- [8.] HEYWOOD, Andrew, *Politologie*, Eurolex Bohemia, Praha 2004.
- [9.] MADISSON, Angus, *Dos crisis: América Latina y Asia 1929-1938 y 1973-1983*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988.
- [10.] ROTHERMUND, Dietmar, *The Global Impact of the Great Depression 1929 – 1939*, Routledge, New York 1996.
- [11.] SAVARINO, Franco, *Juego de ilusiones: Brasil, México y los "fascismos" latinoamericanos frente al fascismo Italiano*, in: *Historia Crítica* no. 37, Bogota 2009.
- [12.] TAJOVSKÝ, Ladislav, „Velká deprese“ v novodobých hospodářských dějinách, in: *Velká deprese. Sborník textů*, Marek Loužek – Ladislav Tajovský, CEP, Praha 2004.
- [13.] THORP, Rosemary, *América Latina en los años treinta: el papel de la perifería en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988.
- [14.] VANDEN, Harry, PREVOST, Gary, *Politics of Latin America: the power game*, Oxford University Press, Inc., New York 2002.
- [15.] VÁZQUEZ, Germán, MARTÍNEZ DÍAZ, Nelson, *Historia de América Latina*, Sociedad General Española de Librería, S.A., Madrid 2000.

[16.] *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích 4*, DIDEROT, Praha 1999.

Internetové zdroje

<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/deflace/>

oficiální stránka Českého statistického úřadu vysvětlující pojem deflace

PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Graf skutečných hodnot manufakturní výroby a exportu v letech 1911 až 1935.

Příloha č. 2 - Tabulka politických důsledků Velké hospodářské krize roku 1929.

Příloha č. 3 - Politická mapa Latinské Ameriky.

Příloha č. 1

Graf skutečných hodnot manu­fakturní výroby a vývozu v Chile mezi lety 1911 až 1935.

Skutečná hodnota manu­fakturní výroby a vývozu, 1911 - 1935

V tomto grafu můžeme jasně vidět efekt Velké hospodářské krize na Chile. Na časové ose je vidět krizový rok 1929 a jeho důsledky, kdy došlo k propadu vývozu a naproti tomu prudce rostla výroba v manufakturních. Je to jednoznačná ukázka přeměny hospodářství v Chile z exportně orientované ekonomiky na ekonomiku nahrazující import vlastní produkcí.

ZDROJ:

Rosemary, THORP, *America latina en los años treinta: el papel de la periferia en la crisis mundial*, Fondo de Cultura Económica S.A., México D.F. 1988, s. 79.

Příloha č. 2

Politické důsledky Velké hospodářské krize roku 1929

Rok	Země	Diktatury nebo vojenské intervence
1930	Brazílie	Getulio Vargas
	Argentina	José Félix Uriburu
	Peru	Luis Miguel Sánchez Cerro
	Bolívie	Vojenská junta řízená Carlosem Blancem Galindem
	Dominikánská rep.	Rafael Leónidas Trujillo
1931	Guatemala	Jorge Ubico Castañeda
	Ekvádor	Občanská válka. Neftalí Bonifaz
	Chile	Vojenské povstání. Socialistická republika (1931-1932)
	Salvador	Vojenský direktorát. Maximiliano Hernández Martínez
1933	Kuba	Grau San Martín – Fulgencio Batista
	Honduras	Tiburcio Carias Andino
	Uruguay	Gabriel Terra
1936	Paraguay	Únorová revoluce. Plukovník Rafael Franco
	Nicaragua	Anastasio Somoza

ZDROJ:

Germán VÁZQUEZ, Nelson MARTÍNEZ DÍAZ, *Historía de América Latina*, Sociedad General Española de Librería, S.A., Madrid 2000, s. 173.

Příloha č. 3

Politická mapa Latinské Ameriky.

ZDROJ:

VANDEN, Harry, PREVOST, Gary, *Politics of Latin America: the power game*, Oxford University Press, Inc., New York 2002, s. xviii.